

Trygghet och lärande för barn under 3 år

– en ögonblicksbild av förskolans vardag

Kvalitetsgranskning, 2016:2
Diarienummer: 402-2014:6460
Foto: Mostphotos

Innehållsförteckning

Förord	4
Sammanfattning.....	5
1. Inledning	7
2. Granskningens resultat	10
2.1. Uppmärksamhet och tillsyn som grund för barns trygghet.....	10
2.2. Barngruppens storlek och personaltäthet under en vanlig dag i förskolan.....	15
2.3. Flera faktorer viktiga för en trygg miljö	16
2.4. Lärande i tamburen.....	19
3. Avslutande diskussion	22
4. Referenser.....	26
Bilaga 1.....	28
Bilaga 2.....	32
Bilaga 3.....	44

Förord

Skolinspektionen har i uppdrag att granska all skolverksamhet i landet. Syftet med flygande granskning, som denna rapport återger, är att snabbt ge en översiktlig bild av ett granskningsområde. Resultatet kan även bilda underlag för andra typer av granskningar, till exempel kvalitetsgranskningar. Granskningen är ett av flera projekt som Skolinspektionen genomför inom ramen för regeringens uppdrag att under åren 2015-2017 granska förskolornas kvalitet och måluppfyllelse.

Skolinspektionens flygande granskning utmynnar inte i enskilda beslut för varje granskad verksamhet. Resultatet av den flygande granskningen i förskolan baseras på oanmälda besök som genomfördes under en vecka i maj 2015 och en vecka i oktober 2015 på sammanlagt 196 förskolor i hela landet. Resultatet presenteras i form av en övergripande rapport.

Projektledare för den flygande granskningen har varit Renata Grelak.

Helén Ängmo

Tf generaldirektör

Tommy Lagergren

Avdelningschef

Sammanfattning

Under år 2015 genomförde Skolinspektionen en så kallad flygande granskning i form av oanmälda besök på 196 slumpmässigt utvalda förskolor över hela landet. Granskningen genomfördes i två omgångar – den första under en vecka i maj 2015 och den andra under en vecka i oktober 2015. Syftet var att kartlägga förskolepersonalens arbete med uppmärksamhet, trygghet och tillsyn. Kartläggningen har även innefattat observationer av barngruppernas storlek och personaltätheten. Denna rapport handlar om de samlade observationerna.

Syftet har varit att ha barnens trygghet i fokus, men granskningen har även inkluderat hur förskolorna förmår ta tillvara vardagliga situationer för lärande. Den så kallade tambursituationen, då barnen kläs på eller av i samband med utevistelsen, användes som exempel på en sådan situation.

På varje förskola följde Skolinspektionen en avdelning, antingen under en förmiddag eller under en eftermiddag. Sammanlagt observerades förskolornas verksamhet under 860 timmar. Observationer kompletterades med en kort intervju och en enkätundersökning, båda riktade till personalen från den observerade avdelningen. Även en telefonintervju med förskolechef/verksamhetsansvarig har genomförts.¹

Resultatet som presenteras i denna rapport gäller den observerade dagen och behöver inte vara representativt för alla dagar eller ge en samlad bild av de granskade förskolornas kvalitet.

Skolinspektionens viktigaste iakttagelser

- Majoriteten av de granskade förskolorna bedömdes kunna ge barnen den uppmärksamhet och tillsyn som utgör grunden för deras trygghet. Empati, positiv och glädjefylld stämning samt vänliga och respektfulla relationer genomsyrade dessa verksamheter. Personalen samspelade med barnen på ett tydligt närvarande sätt och svarade på deras behov av tröst, fysisk närhet eller bekräftelse. Tydlig ansvarsfördelning, ständig kommunikation mellan personalen samt deras kontinuerliga rotation i barnens vistelsemiljö var viktiga för god uppsikt över barnens interaktion och riskfyllda områden.
- Cirka en femtedel av förskolorna gav inte barnen tillräckligt med uppmärksamhet och tillsyn. Till exempel var personalens tillgänglighet och lyhördhet för barnens behov otillfredsställande, vilket främst tog sig uttryck i en delvis passivt övervakande attityd. Personalen tog inte alltid tillvara olika situationer och aktiviteter under dagen för att närma och engagera sig i det barnen gjorde och uttryckte. I vissa fall bestod kommunikationen med de yngsta barnen av tillsägelser och förmaningar. Dessutom var personalens uppsikt över barnens interaktion och deras vistelsemiljöer bristande. Det uppstod situationer i såväl inomhus- som utomhusmiljö där de yngsta barnen befann sig utom personalens synhåll, vilket utgjorde uppenbara risker för barnens trygghet.
- Granskningen visar att ju fler barn eller ju fler barn per personal det var i de observerade grupperna, desto mindre uppmärksamhet och tillsyn bedömdes personalen ge barnen. Generellt sett hade dock gruppstorleken i sig mindre betydelse för Skolinspektionens bedömning, så länge det i dessa grupper fanns flera vuxna som tog hand om barnen.
- Utöver personaltäthet och barngruppsstorlek finns det andra viktiga faktorer att ta hänsyn till. Skillnaderna i bedömningarna av de granskade områdena kan förklaras av bland annat personalens förhållningssätt, barngruppens sammansättning, arbetets organisering samt förutsättningar i den fysiska miljön.

---

¹ För en mer utförlig beskrivning av granskningsområdet och metoden hänvisas till Bilaga 1.

- Vid observationstillfället använde flera förskolor tambursituationen i lärandesyfte. Vid knappt hälften av de förskolor där tambursituationen observerades, gavs barnen väldigt begränsade möjligheter till att utveckla olika förmågor. Även om de fick pröva ta på eller av sig ytterkläder, benämna klädesplagg eller kroppsdelar, framstod ofta detta som ostrukturerat. Detta är inte förvånande mot bakgrund av att personalen på knappt hälften av de förskolor där de pedagogiska inslagen i tamburen var begränsade uppger att de inte har diskuterat hallen som lärmiljö.

1. Inledning

Förskolans uppdrag handlar enligt läroplanen om att lägga grunden för ett livslångt lärande. Verksamheten ska vara rolig, trygg och lärorik för alla barn som deltar. Både skollagen och läroplanen betonar att verksamheten ska präglas av en helhetssyn på barnet och barnets behov och utformas så att omsorg, utveckling och lärande bildar en helhet.²

Det finns flera faktorer som är avgörande för en bra verksamhet i förskolan, men denna granskning fokuserar främst gruppstorlek och personaltäthet.³ Resultatet av en nyligen publicerad svensk forskningsstudie visar att förskollärarna ser större möjligheter att arbeta utifrån läroplanens intentioner i mindre barngrupper.⁴ I dagsläget finns det dock inte ett fastställt mått på barngruppens storlek eller personaltäthet som anses vara optimalt. Skolverkets allmänna råd för förskolan anger att utgångspunkten för barngruppers storlek och personaltäthet ska utgå från vad som är bäst för varje enskild barngrupp. Det är huvudmannens ansvar att barngrupper i förskolan har en lämplig storlek och sammansättning och i detta arbete bör de lokala förutsättningarna och behoven i de olika förskoleenheterna tas i beaktande.⁵ Utöver det bör huvudmannen genomföra barnkonsekvensanalyser inför beslut som påverkar barnen i den befintliga barngruppen.⁶ Enligt vissa studier är det först och främst de yngsta barnen (0–3 år) samt barn i behov av särskilt stöd som gynnas av att vara i mindre barngrupper med hög personaltäthet.⁷ Med för stora barngrupper och för liten personaltäthet ökar risken att de yngsta barnen inte får den uppmärksamhet de behöver för att utvecklas till trygga och lärande individer. Samtidigt finns det en rad andra faktorer, såsom lokalernas storlek, miljöns utformning, barnens bakgrund, ålder och kön som inverkar på verksamheten i förskolan. Det väsentliga är också hur förutsättningarna används, vilket i hög utsträckning är beroende av personalens utbildning och kompetens.⁸

Det finns alltså en rad olika faktorer som bland annat har betydelse för personalens möjligheter att organisera verksamheten så att den ger utrymme för lyhördhet och ömsesidigt samspel.⁹ Ett välfungerande samspel mellan pedagoger och barn är i sin tur grundläggande för barnens lärande och utveckling,¹⁰ som kan ske i alla möjliga miljöer och sammanhang i förskolan. Forskningen lyfter bland annat fram vikten av det vardagliga samtalet med barnet vid olika

---

² 8 kap. 2 § skollagen; Läroplanen för förskolan (Lpfö98), 1. Förskolans värdegrund och uppdrag, Förskolans uppdrag.

³ Persson, S. (2008): *Forskning om villkor för yngre barns lärande i förskola, förskoleklass och fritidshem*, Stockholm: Vetenskapsrådet.

⁴ Pramling Samuelsson, I., Williams, P., Sheridan, S. (2015): *Stora barngrupper i förskolan relaterat till läroplanens intentioner*. Tidskrift för nordisk barnehageforskning. Hämtad från: <https://journals.hioa.no/index.php/nbf/article/view/1012>

⁵ 8 kap 8 § skollagen.

⁶ Skolverket (2013): *Allmänna råd med kommentarer för förskolan (SKOLFS 2013:179)*. Stockholm: Skolverket.

⁷ Asplund Carlsson, M., Pramling Samuelsson, I. & Kärrby, G. (2001): *Strukturella faktorer och pedagogisk kvalitet i barnomsorg och skola — en kunskapsöversikt*. Stockholm: Skolverket; Kihlbom, M. (2003): *Om små barns behov och utveckling*, Stockholm: Myndigheten för skolutveckling; Niss, G. (2011): Trygghet och gruppstorlek, *Psykisk hälsa, tema: förskola*, 3, s. 44-57.

⁸ Persson, S (2008). *Forskning om villkor för yngre barns lärande i förskola, förskoleklass och fritidshem*. Stockholm: Vetenskapsrådet; Sheridan S. (2001): *Pedagogical Quality in Preschool. An Issue of Perspectives*. Göteborgs universitet.

⁹ Håkansson, J. och Sundberg D. (2012): *Utmärkt undervisning. Framgångsfaktorer i svensk och internationell belysning*. Stockholm: Natur & Kultur.

¹⁰ Håkansson, J. och Sundberg D. (2012): *Utmärkt undervisning. Framgångsfaktorer i svensk och internationell belysning*. Stockholm: Natur & Kultur; Persson, S. (2008): *Forskning om villkor för yngre barns lärande i förskola, förskoleklass och fritidshem*, Stockholm: Vetenskapsrådet; Sylva, K., Melhuish, E.C., Sammons, P., Siraj-Blatchford, I. and Taggart, B. (2004): *The Effective Provision of Pre-School Education (EPPE)*, London: DfES / Institute of Education, University of London.

rutinsituationer, som exempelvis på- och avklädning i hallen, den så kallade tambursituationen.¹¹ I de vardagligt återkommande situationerna finns det därmed en pedagogisk potential och personalens förhållningssätt är avgörande för det lärande som sker.

Syfte och genomförande

Syftet med denna granskning har framför allt varit att ge en ögonblicksbild av verksamheten vid ett givet tillfälle. Den besöksdag som var aktuell är således inte utvald för att vara representativ för alla dagar eller för att ge en heltäckande bild av kvaliteten i den verksamhet som granskas.

Granskningen genomfördes vid två tillfällen, under en vecka i maj 2015 och en vecka i oktober 2015, i form av oanmälda besök i 196 förskolor. Skolinspektionen följde slumpmässigt utvalda småbarnsavdelningar som bestod av barn i åldrarna 1–3 år. I de fall den utvalda förskolan saknade småbarnsavdelningar observerade inspektören en åldersblandad avdelning. Sammanlagt observerade Skolinspektionen 196 förskoleavdelningar.¹²

Vid observationerna har personalens förmåga att möta de yngsta barnens grundläggande behov av uppmärksamhet och tillsyn granskats. Förskolans uppdrag handlar både om trygghet, omsorg och lärande. I denna granskning har Skolinspektionen prioriterat att i huvudsak observera grunder för trygghet. Skolinspektionen bedömde i vilken grad personalen var tillgänglig och lyhörd för barnens behov av exempelvis tröst, närhet och bekräftelse. Vidare bedömdes graden av personalens uppsikt över barnens interaktion samt hantering av möjliga eller pågående konflikter. Dessutom granskades personalens uppsikt över riskfyllda områden i inne- och utemiljö.¹³

Bedömningen av varje område gjordes utifrån en fyrgradig skala där 1 är mycket låg grad och 4 är mycket hög grad. Det genomfördes även en kartläggning av antal barn och antal vuxna i förskoleverksamheten under den aktuella dagen. På 80 av de 95 förskolor¹⁴ som besöktes under hösten 2015 bedömde Skolinspektionen kvaliteten på det lärande som pågick i hallen vid på- och avklädning i samband med utevistelse. Förutom observationer genomfördes en enkätundersökning bland personalen från den utvalda avdelningen. Svar erhöles från cirka 500 personer. En telefonintervju genomfördes efter besöken med förskolechefer eller verksamhetsansvariga för de besökta förskolorna. Totalt intervjuades 194 personer.

Mer information om den flygande granskningens metod och genomförande redovisas i Bilaga 1.

Rapportens disposition

I nästföljande kapitel presenteras granskningens resultat. Varje avsnitt inleds med en sammanfattning av Skolinspektionens viktigaste iakttagelser inom ett granskat område. Detta följs av en mer detaljerad beskrivning av förhållandena i de förskolor där personalens arbete med uppmärksamhet och tillsyn bedömdes fungera väl, respektive de förskolor där brister konstaterades.

Därefter följer ett avsnitt där resultatet av Skolinspektionens kartläggning av antal barn samt antal barn per personal presenteras. Dessa två faktorer relateras sedan till Skolinspektionens bedömningar av uppmärksamhet och tillsyn. I anslutning till detta avsnitt framhålls även vikten av andra faktorer än gruppens storlek och personaltäthet. Kapitel 2 avslutas med en redogörelse för hur förskolorna under den aktuella dagen använt en vardaglig situation för att utveckla och stimulera barns lärande.

¹¹ Pramling Samuelsson, I. & Sheridan, S. (2006): *Lärandets grogrund: Perspektiv och förhållningssätt i förskolans läroplan*. Lund: Studentlitteratur.

¹² För information om urval och antal besökta avdelningar hänvisas till Bilaga 1 samt Tabell 1 i Bilaga 2.

¹³ Se Tabell 6, Bilaga 2.

¹⁴ Tambursituationen granskades inte på de resterande 15 förskolorna för att barn inte hade någon utevistelse eller för att Skolinspektionen följde en annan barngrupp som hade fler antal barn än den som befann sig i tamburen. För mer utförlig information om genomförandet hänvisas till Bilaga 1.

Rapporten avslutas med kapitel 3 där resultaten knyts samman, diskuteras och problematiseras. En beskrivning av granskningens metod, urval och genomförande finns i Bilaga 1. I Bilaga 2 sammanställs och presenteras resultaten från bland annat observationer och personalenkät i tabeller och diagram. Bilaga 3 innehåller exempel på två fiktiva förskolor som skiljer sig i sitt arbete med att ge barnen den uppmärksamhet och tillsyn som utgör grunden för tryggheten. Den innefattar även utdrag ur observationsschemat som illustrerar bedömningsgrunderna för de granskade områdena.

2. Granskningens resultat

Vid tolkning av granskningens resultat är det viktigt att ha i åtanke att detta är en ögonblicksbild som gäller en avgränsad del av verksamheten och som inte behöver vara representativ för andra dagar än den observerade. Samtidigt kan den del av verksamheten som handlar om barnens trygghet betraktas som tendenser på nationell nivå.

2.1 Uppmärksamhet och tillsyn som grund för barns trygghet

Vid de flesta av de granskade förskolorna (cirka 80 procent) har graden av personalens tillgänglighet och lyhördhet samt av deras uppsikt över barnens interaktion, konfliktsituationer och riskfyllda områden bedömts som mycket eller ganska hög. Uppmuntrande och tillåtande klimat, personalens fysiska närhet till barnen och deras engagemang i barnens intressen, viljor och aktiviteter genomsyrade dessa verksamheter. Vuxnas aktiva närvaro bland de yngsta barnen gynnade deras möjligheter till att kunna förebygga konflikter. Dessutom bidrog tydlig ansvarsfördelning, ständig kommunikation mellan personalen samt deras kontinuerliga rotation i den fysiska miljön till en god uppsikt över de yngsta barnens interaktion och över riskfyllda områden.

Motsatta förhållanden observerades vid de förskolor där uppmärksamhet och tillsyn var alltför låg för att tillfredsställa barnens behov. Vid en femtedel av de observerade förskolorna har bedömning av de granskade områdena varit mycket eller ganska låg.¹⁵ I den gruppen ingår såväl de förskolor som fick den låga bedömningen under cirka en timme, som de som uppvisade brister under större del av den totala observationstiden.¹⁶ Skolinspektionen har mött personal som i en lägre grad var engagerad i eller intresserad av det barnen uttryckte och gjorde. I kommunikationen mellan vuxna och barn användes återkommande icke konstruktiva tillrättavisningar och kommandon. Dessutom säkrade inte alltid personalen uppsikten över konfliktsituationer eller riskfyllda områden.

Mer detaljerat resultat av Skolinspektionens bedömningar presenteras nedan med utgångspunkt i respektive granskat område.

Personalens tillgänglighet och lyhördhet

Närvarande och engagerad personal

Det som utmärker de förskolor där personalens tillgänglighet och lyhördhet bedömdes som hög, är att barnen i olika situationer och aktiviteter möttes av vuxna som förstod och bekräftade deras känslor, intressen och avsikter. Skolinspektionen såg flera exempel där personalen i överlämningsituationen tröstade och tog upp barn i famnen, gick ner på knä för att söka ögonkontakt, såg och uppmärksammade alla barn som nyss kommit till förskolan.

Följande exempel från en förskola illustrerar hur personalen tog emot ett barn i verksamheten och hjälpte barnet att komma igång på förskolan. *"Känns det bra?"* frågade en vuxen det barn som precis hade överlämnats till förskolan av sin mamma. *"Ja"* svarade barnet, varpå den vuxne

¹⁵ För mer information hänvisas till Tabell 2 i Bilaga 2.

¹⁶ Med observationstiden avses den tid under vilken Skolinspektionen observerade verksamheten. Den totala observationstiden på en förskola har, beroende på om det var förmiddags- eller eftermiddagsbesök, uppgått till fyra respektive fem timmar.

lutade sig mot barnet, tittade på henne och sa: *"Vad roligt att du kom idag!"*. Barnet fick därefter sitta i knä hos en av personalen för att själv kunna avgöra när det var dags att gå ut i aktivitet.

Vid de välfungerande verksamheterna synliggjordes vänliga och respektfulla relationer mellan vuxna och barn i en rad andra situationer. På en förskola togs initiativ till samtalsämnet vid frukostbordet av en pojke vars mamma väntade barn. *"Min mamma har en baby i magen"* började pojken, vilket uppmärksammades och bekräftades av den närvarande vuxne. Därefter följde en dialog om olika släktförhållanden och barnen fick träna olika ord kopplade till familjen. I granskningen finns det flera exempel på motsvarande situationer där de vuxna var måna om att låta barnen ta initiativ till och plats i samtalen, följde upp det barnen uttryckte och bekräftade dem.

Empati, positiv och glädjefylld stämning samt uppmuntrande och tillåtande klimat är ytterligare ett kännetecken för de verksamheter där personalen i hög grad var tillgänglig och lyhörd för barnens behov. Detta kan illustreras med en matsituation från en förskola där personalen uppmärksammade ett litet barn som såg trött ut: *"Vill du gå och lägga dig, är du trött? Kom så går vi och hämtar napp och snutte och tvättar dig"*. Därefter tog en av personalen barnet och lät det somna i en vagn, medan resten av gruppen fortsatte med måltiden. Vid verksamhetsbesöken noterades också personalens aktiva närvaro i barnens aktiviteter och lek, där de tillsammans med barnen exempelvis deltog i rollekar, satt i sandlådan, byggde med klossar eller gick balansgång.

Delvis passiv och tillrättavisande personal

I den gruppen av förskolor där personalens tillgänglighet och lyhördhet bedömdes som mycket eller ganska låg finns exempel där barnen vid överlämningar inte fick den tröst, fysiska närhet eller hjälp med att komma igång med aktiviteter som de uttryckte behov av. På en förskola fick den enda närvarande vuxne vid ett par tillfällen lämna frukostbordet för att ta emot ledsna barn som kontinuerligt anlände till verksamheten. Personen kunde då varken ta emot alla barn på ett tillfredställande sätt eller hjälpa övriga barn vid frukostbordet.

Vid en del förskolor har personalens förhållningssätt mot barnen mynnat ut i en låg bedömning av det granskade området. Skolinspektionen har observerat personal som i kommunikation med barnen återkommande använde icke konstruktiva tillsägelser eller förmaningar samt ständigt korrigerade barnens beteende (*"Rör inte mattan"*, *"Sitt fint på stolen"*). Det finns även enstaka exempel på förskolor där personalen i barnens närvaro uttalade sig nedlåtande om vissa barn eller deras föräldrar samt använde en ovänlig eller uppfordrande ton gentemot barnen. Vid samlingen på en förskola uttryckte ett av barnen önskemål om att få mer frukt. *"Nej, du får bara en halv, det har kommunen bestämt"* fick barnet som svar.

Det vanliga var även att personalen ofta intog en delvis passiv roll och varken samspelade med barnen eller deltog i deras lek. Personalens interaktion med barnen bestod istället av korta stunder med fysisk närhet samt mycket kortvarig delaktighet i leken. Ett annat vanligt exempel utgör situationen där barnens intressen inte togs tillvara. Detta kan illustreras med matsituationen på en förskola där barnen gjorde flera försök att uppmärksamma personalen på en upptäckt spindel. Personalen valde dock att inte relatera samtalet vid bordet till barnens iakttagelser och avbröt situationen med en kort uppmaning: *"Nu pratar vi inte mer om spindeln, utan nu äter vi."*

Förskolechefernas syn på personalens tillgänglighet och lyhördhet

Förskolechefer för de förskolor där personalen under hela observationstiden i en ganska eller mycket hög grad var tillgänglig och lyhörd för barnens behov beskriver att detta är en effekt av personalens engagemang i barngruppen samt deras medvetna pedagogiska förhållningssätt. De understryker att det krävs ständiga diskussioner kring förhållningssätt och pedagogik; *"Vi har gått utbildningar om anknytning och vi har pratat mycket om det i huset och i arbetslagen"* beskriver en förskolechef. En annan förskolechef kommenterar i intervjun den höga graden av personalens

tillgänglighet och lyhördhet: *”Vi har pratat mycket om förhållningssätt och vikten av att se barnen. Vi har haft olika bokcirklar och lyft fram barnens perspektiv.”*

Flera av de förskolechefer som är ansvariga för de förskolor där graden av personalens tillgänglighet och lyhördhet för barnens behov skattades som låg instämmer i bedömningen. Samtidigt betonar de i intervjuerna att det pågår en ständig diskussion med personalen kring deras förhållningssätt och vikten av ett aktivt samspel med barnen och närvaro i leken. Några förskolechefer uppger att den aktuella dagen för granskningen inte var representativ, eftersom den ordinarie personalen var ersatt av vikarier eller att det faktiskt saknades vikarier på den observerade avdelningen. I några fall delar inte förskolechefen inspektörens bild av personalens tillgänglighet och lyhördhet. Exempelvis uttrycker en förskolechef i intervjun att den ordinarie personalen har mycket god kontakt med barnen och kan tillgodose deras trygghet. *”Med barn som är trötta sänks tröskeln och mer kan hända”* tillägger förskolechefen.

Personalen prioriterar fysisk närhet och tröst

I enkätundersökningen har personalen från den besökta avdelningen ombetts att uppskatta sina möjligheter till att uppmärksamma och bekräfta enskilda barn. Enkätresultatet bekräftar delvis den observerade bilden då drygt 30 procent av de svarande från förskolor med låg bedömning av personalens tillgänglighet och lyhördhet menar att de inte kan ge enskilda barn i barngruppen den uppmärksamhet de behöver. Motsvarande svar ger 19 procent av personal på förskolor med hög bedömning av det granskade området. Samtidigt menar majoriteten av personalen i förskolor med såväl låg som hög bedömning av personalens tillgänglighet och lyhördhet att de kan tillgodose enskilda barns behov av tröst eller fysisk närhet samt har tid att lyssna på barnen.¹⁷ En förskollärare beskriver i enkäten *”Jag prioriterar (försöker) att ge tröst och fysisk närhet, ofta på bekostnad av att övriga barn inte får de utmaningar och aktiviteter som de behöver. Stora delar av dagen är vi två pedagoger på ca tio barn då är det svårt att ge alla det de behöver och har rätt till”*. Enkätundersökningen tyder således på att personalen uppskattar sina möjligheter till att kunna tillgodose barns basala behov av exempelvis fysisk närhet och tröst högre än sina möjligheter till mer djupgående kontakt och samspel med enskilda barn.

Personalens uppsikt över barnens interaktion och hantering av konflikter

Aktiv närvaro i aktiviteter förebygger konflikter

På de förskolor där personalen bedömdes ha full uppsikt över barnens interaktion finns flera exempel på aktiviteter där personalen hade en aktiv och sammanhållande roll. Genom sin aktiva närvaro i gruppen och samspel med de yngsta barnen kunde de därmed snabbt uppmärksamma oroliga situationer och i förekommande fall hjälpa till i barnens kommunikation. När en konfliktsituation väl uppstod kunde de vuxna, tack vare sin ständiga närvaro bland barnen, lättare uppmärksamma upprinnelsen till konflikten och på ett bra sätt hjälpa barnen att lösa situationen. Det finns exempel i granskningen som visar att personalen var intresserad av att förstå de inblandade barnens upplevelser av konflikten och att barnen erbjöds alternativa lösningar vid eventuella bråk om leksaker. På en förskola, där det efter utevistelsen uppstod lite oro, initierade personalen en lek vilket ledde till att lugn i barngruppen återställdes.

Begränsat stöd vid konflikter

Vid cirka en femtedel av förskolor bedömdes dock personalens uppsikt över barnens interaktion och konfliktsituationer vara bristfällig. Detta ledde ofta till att personalen antingen inte alls uppmärksamade konfliktsituationen eller fick ingripa i en redan pågående konflikt utan att kunna förhindra den. Av granskningen framkommer också att den hjälp som barnen fick för att lösa konflikter inte sällan var begränsad. Skolinspektionen har noterat exempel på konfliktsituationer där

¹⁷ För exakta andelar se Tabell 3a och Tabell 3b i Bilaga 2.

barnen enbart tillrättavisades med korta kommentarer av karaktären: *”Stopp”, ”Att ni ska ha samma saker hela tiden”* eller *”Lugna ner er”*. Däremot erbjöds de varken något samtal om det som hade inträffat eller någon strategi för att kunna lösa liknande konflikter i framtiden. Vidare framkommer det exempel på situationer där barnen inte alls fick något stöd från de vuxna, fast de egentligen behövde det. Det sistnämnda gäller såväl pågående konflikter barnen emellan, som andra situationer i leken där relationer mellan barnen påvisade behov av vuxenstöd.

Förskolechefernas syn på personalens uppsikt över barnens interaktion och hantering av konflikter

Förskolechefer för de förskolor där personalens uppsikt över konfliktsituationer bedömdes fungera väl uttrycker i intervjun att de är nöjda med personalens agerande inom detta område. En förskolechef kommenterar sin personals uppsikt över barnens interaktion: *”Personalens språkliga medvetenhet och samspel med barnen i både det praktiska och i lek och kommunikation gör att de hela tiden finns till hands för att stödja barnen i interaktionen”*. En annan förskolechef uttrycker: *”Vi arbetar aktivt på förskolan med att förebygga konfliktsituationer och personalen på avdelningen gör detta bra. Man måste komma ihåg att det sker ett aktivt lärande i denna process som är ovärderligt.”*

Beträffande de förskolor där personalens uppsikt över konfliktsituationer skattades som ganska eller mycket låg instämmer flera av förskolecheferna med resultatet från observationerna. En förskolechef uttrycker i intervju att personalen strävar efter att aldrig lämna de yngsta barnen själva, men det finns tidpunkter under dagen då det finns fler risker för brister i uppsikt: *”På eftermiddagarna är de tre–fyra personal på hela förskolan och fritids. Om det då uppstår en konflikt eller någon behöver gå på toa, samtidigt som personal ställer iordning mellanmål, blir det risker i arbetet med de små barnen”*. En annan förskolechef beskriver: *”Personalen ger inte barnen verktyg för hur de ska kunna hantera konflikter. De har inte den pedagogiska helhetssynen här”*. Det finns även de förskolechefer som inte delar Skolinspektionens bedömning av detta område. En förskolechef menar i intervju att det ju inte alltid är så att personalen ska gå in när konflikter uppstår: *”När konflikter uppstår ska vi iaktta och inte bryta, det är inte farligt för barn att gå in i konflikter. Barn är duktiga på socialt samspel, vi ska bjuda in dem till olika saker”*. Personalens uppsikt över barnens interaktion och hantering av konflikter bedömdes på denna förskola som låg, eftersom personalen ofta samlades på ett ställe och lämnade barnen åt sig själva.

Personalen hinner inte förebygga eller hjälpa vid konflikter

Av personalenkäten framkommer att det finns en viss skillnad i svaren med avseende på hur personalen uppfattar sina möjligheter att uppmärksamma och förebygga konfliktsituationer. Vid de förskolor där graden av personalens uppsikt över barnens interaktion och eventuella konflikter var låg, svarar 75 procent av respondenterna att de hinner se oroliga situationer mellan barnen och avvärja möjliga konflikter. Motsvarande svar ger 89 procent av personalen från förskolor som i hög grad bedömdes ha uppsikt över barnen och konflikter. Samtidigt skattar majoriteten av personalen sina möjligheter att uppmärksamma och reda ut pågående konflikter positivt.¹⁸

Enkätresultatet tyder på att personalen kan ha svårigheter med att uppmärksamma oroliga situationer i samspel mellan barnen och förebygga konflikter. Denna bild framträder även i Skolinspektionens egna observationer. Detta kan tolkas som att personalens agerande vid konfliktsituationer ofta är reaktivt. Visserligen uppmärksammar de oftast redan pågående konflikter, men mot bakgrund av bristande uppsikt över barnens interaktion, förmår de inte alltid att stävja konfliktsituationer.

En förskollärare beskriver på följande sätt svårigheter med att överblicka och hantera konfliktsituationer: *”Det räcker att ett barn är ledsen, för då behöver en personal vara med det barnet. De andra i personalen har då svårt för att hinna med att se det verkliga samspelet mellan barnen och*

¹⁸ För exakta andelar se Tabell 3c och Tabell 3d i Bilaga 2.

finnas där och stötta vid konflikter. Likadant när en personal går på rast så är det bara två personal kvar på tolv barn. Även om man kan hinna med att se konflikter så är det oftast omöjligt att hinna med att hjälpa barnen att förstå och lösa konflikten själva utan det blir bara en snabb tillsägelse. Vilket barnen inte lär sig något på”. Detta exempel återger på ett bra sätt den observerade bilden. Skolinspektionen har vid verksamhetsbesöken sett flera exempel på konfliktsituationer där den hjälp som barnen fick var otillfredsställande och bestod av tillrättavisningar och förmaningar. I enkätens öppna frågor finns fler motsvarande svar som lyfter fram barngruppens storlek som en begränsande faktor för personalens möjligheter till att motverka eller vara behjälpliga för att lösa konfliktsituationer.

Personalens uppsikt över riskfyllda områden

Rutiner och samarbete gynnande för uppsikten över barnen

En grundförutsättning för personalens fulla uppsikt över riskfyllda områden var deras närvaro och kontinuerliga rotation i barnens vistelsemiljö. Personal som ständigt rörde sig mellan aktiviteter och platser kunde uppmärksamma och förebygga riskfyllda situationer. I granskningen finns flera exempel på personal som ständigt övervakade särskilt riskfyllda områden såsom gungor, klätterställningar, rutschkanor, men även olika utrymmen och rum inomhus. De uppmärksammade också eventuellt riskfyllda situationer som uppstod under leken, exempelvis när de yngsta barnen cyklade på gården eller använde sax.

En annan viktig faktor för god uppsikt över den fysiska miljön var kontinuerlig kommunikation och tydlig ansvarsfördelning bland personalen, enligt Skolinspektionens bedömning. Om en av personalen var tvungen att av olika anledningar lämna barngruppen kommunicerades detta tydligt med andra vuxna. Detta för att säkerställa att en annan vuxen skulle ta över ansvaret för uppsikt över de områden där barnen befann sig. Det finns också exempel på strukturerade rutiner inför vardagligt återkommande situationer så som på- och avklädning eller måltid. Detta verkade gynna personalens möjligheter till att vara nära och tillgängliga för barnen och därmed även ha full uppsikt över deras interaktion och riskfyllda situationer. I vissa fall var det tydligt att den fysiska miljön satte begränsningar för personalens möjligheter till full uppsyn. På en förskola bestod avdelningen av flera små rum och i de fall personalen gjorde bedömningen att de inte kunde övervaka alla dessa rum satte de upp grindar för att säkra uppsikten.

Barn utom personalens synhåll

I granskningen är det cirka 24 procent av förskolorna där personalens uppsikt över riskfyllda områden skattades som låg. På en del förskolor samlades personalen på ett ställe utan att sprida sig i den fysiska miljön och samspela med barnen. Vid några enstaka fall lämnades barnen helt utan personalens tillsyn i vissa delar av gården eller rum. På andra förskolor bedömdes personalens möjligheter till överblick över barnen vara försämrade på grund av att aktiviteter pågick på en stor yta, som varken var avgränsad eller överblickbar. I dessa fall kunde barnen röra sig fritt mellan avdelningens olika rum eller över hela gården utan att personalen bedömdes ha möjlighet till full uppsikt över dem. Resultatet antyder således att begränsningar i den fysiska miljön kan vara en möjlig förklaring till den låga graden av uppsyn över situationer eller områden som kan vara riskfyllda. Samtidigt förefaller personalens medvetenhet och organisering av verksamheten spela en viktig roll för graden av uppsikt över barnen.

Flera riskfyllda situationer som Skolinspektionen observerade rörde inomhusmiljön. Det finns i granskningen exempel som visar att barn, som befann sig utom personalens synhåll, klättrade, trillade eller hoppade från stolarna. På en förskola kunde barn röra sig fritt i hela huset och besöka flera utrymmen/rum där personalen sällan närvarade. I förekommande fall hade personalen varken uppsikt över skötrummet eller hallen trots att barnen ofta och under långa stunder vistades där. I de fall där personalen inte bedömdes ha tillräcklig överblick över riskfyllda områden i utomhusmiljön var det ofta över ”dolda” platser, såsom buskage eller bakom förråden, som

personalen saknade uppsyn. En av de bidragande orsakerna till personalens svaga uppsikt över områden utomhus som skulle kunna vara riskfyllda, var också att personalen samlades på ett ställe, till exempel i mitten av gården, i stället för att cirkulera och överblicka hela miljön.

Förskolechefernas syn på personalens uppsikt över riskfyllda områden

Flera förskolechefer för förskolor där personalens uppsikt över riskfyllda områden bedömdes som mycket eller ganska hög, lyfter tydliga rutiner och kommunikation bland personalen samt samarbete med övriga avdelningar som avgörande för god överblick över riskfyllda områden. *”Jag upplever att personalen hela tiden har tentaklarna ute”* säger en förskolechef. En annan uttrycker *”Jag är trygg i att de (personalen) vet var de ska hålla koll och de har ögon i nacken”*. Samtidigt tillägger vissa förskolechefer att för att få syn på och kunna förebygga risksituationer behöver de vuxna finnas där barnen finns. *”Det är viktigt att få syn på att det kanske finns vanor av att samlas i mitten på gården och samtala med varandra och att det är något som de måste arbeta med att ändra på om så är fallet”*, understryker en förskolechef.

Många förskolechefer för de förskolor där personalen inte hade full uppsikt över riskfyllda områden instämmer med bilden från observationerna. En förskolechef tillstår att personalen inte alltid har uppsikt över barnen och förklarar att det handlar om personalens sätt att organisera sitt arbete och fördela sig över den yta där barnen befinner sig. *”Vi försöker vara där det är störst behov men vi har inte möjlighet att kunna övervaka alla ställen där barnen är”*, beskriver en förskolechef. Det finns även förskolechefer som inte delar Skolinspektionens bild av personalens uppsyn över riskområden. En förskolechef förklarar att personalens agerande är beroende av vilka barn som går till utrymmen där ingen vuxen finns samt hur trygg personalen är med dessa barn.

Personalen nöjd med sin uppsikt över den fysiska miljön

I enkäten har personalen ombetts att uppskatta sina möjligheter till uppsikt över barnen i såväl ute- som inomhusmiljö. En övervägande majoritet, cirka 95 procent, av personalen från förskolor som vid observationerna bedömdes ha full överblick över den fysiska miljön uppger sig ha god uppsikt över områden i både ute- och inomhusmiljö som kan vara riskfyllda. På de förskolor som uppvisade brister inom detta område är drygt 80 procent av respondenterna nöjda med överblicken i såväl ute- som inomhusmiljö.¹⁹ Samtidigt finns det på de sistnämnda förskolorna påfallande mycket personal som skattar sina möjligheter till god överblick över barnens vistelsemiljö relativt högt. I ljuset av Skolinspektionens observationer, som ger tydliga exempel på brister i uppsikten över riskfyllda områden, är det anmärkningsvärt att så många svarande uppger sig vara nöjda med sin överblick över inne- och utemiljö.

2.2 Barngruppens storlek och personaltäthet under en vanlig dag i förskolan

Skolinspektionens kartläggning visar att det högsta genomsnittliga antalet barn i de observerade grupperna varken översteg det genomsnittliga antalet inskrivna barn på de observerade avdelningarna eller den genomsnittliga gruppstorleken enligt Skolverkets nationella statistik.²⁰ Detta är dock inte förvånande eftersom det sällan är så att samtliga inskrivna barn är närvarande på förskolan. Den nationella statistiken tar inte heller hänsyn till hur det dagliga arbetet på förskolan organiseras. Vid dagen för granskningen var det lägsta värdet för personaltätheten när det i snitt var 4,4 barn per vuxen. I den nationella statistiken finns det inte ett jämförbart mått för personaltätheten som gäller för småbarnsavdelningarna.

¹⁹ För exakta andelar se Tabell 3e och Tabell 3f i Bilaga 2.

²⁰ Enligt Skolverkets statistik från 2014 var det genomsnittliga antal inskrivna barn för småbarnsavdelningar 13,6.

Nedan följer en mer detaljerad beskrivning av resultatet från kartläggningen.

Stor spridning i barngruppens storlek och förskolornas personaltäthet

De observerade avdelningarna hade i snitt 15 inskrivna barn; den minsta barngruppen bestod av 6 och den största av 37 inskrivna barn. Flera av de personalrepresentanter som har intervjuats i samband med avslutade observationer uppger att flera barn, i vissa fall mer än hälften, var frånvarande. Skolinspektionen har dessutom följt olika konstellationer av barn och vuxna som uppstod under den aktuella dagen, vilket innebär att inte alltid samtliga barn som närvarade på förskolan från den observerade avdelningen ingick i mätningarna.²¹

Under den aktuella dagen hade förskolorna det högsta genomsnittliga antalet barn strax innan och efter lunch (kl. 11:00). Vid denna tidpunkt var det i snitt 10,9 barn i de observerade grupperna. Det lägsta genomsnittliga antalet barn i gruppen noterades i början samt i slutet av dagen. Vid 8-tiden var det i snitt 6,5 barn i de observerade grupperna och vid 17-tiden var det 3,0 barn.

Resultatet visar en stor spridning i förskolornas personaltäthet, både i snitt mellan förskolorna men också under dagen.²² Spridningen i personaltäthet mellan förskolorna var som störst runt lunchtid (kl. 11.00 – 12.00). Den lägsta personal-tätheten uppmättes klockan 13.00 då det i snitt var 4,4 barn per vuxen. Drygt två tredjedelar av de undersökta förskolorna hade vid den tiden mellan 2,2 och 6,8 barn per vuxen. Det minsta antalet barn att ta hand om hade personalen vid 8-tiden när det i genomsnitt var 2,9 barn per vuxen, medan vid 17-tiden var det 2,0 barn per vuxen.²³

2.3 Flera faktorer viktiga för en trygg miljö

I denna granskning samvarierar Skolinspektionens bedömningar starkare med personaltätheten än med gruppstorleken. Resultatet visar att ju fler barn eller ju fler barn per personal det var i de observerade grupperna, desto mindre uppmärksamhet och tillsyn bedömdes personalen ge barnen. Detta innebär att generellt sett hade gruppstorleken i sig mindre betydelse för Skolinspektionens bedömning av de granskade områdena, så länge personaltätheten i de observerade grupperna var densamma. Risken för en otrygg miljö var således större i de barngrupper där personalen hade fler barn att ta hand om.

Utöver barngruppsstorleken och personaltätheten finns det en rad andra faktorer som haft inverkan på personalens förmåga att tillgodose barnens behov av uppmärksamhet. Till dessa faktorer hör bland annat barngruppens sammansättning, personalens förhållningssätt gentemot barnen, den fysiska miljöns utformning och beskaffenhet samt arbetets organisering.

Hur relationen mellan barngruppens storlek, personaltätheten och graden av uppmärksamhet gestaltat sig under den observerade dagen beskrivs och exemplifieras nedan.

Relationen mellan barngruppens storlek, personaltäthet och graden av uppmärksamhet under den aktuella dagen

I denna undersökning faller graden av personalens uppmärksamhet och tillsyn i takt med ökande antal barn i gruppen samt med stigande antal barn per personal.²⁴ Skolinspektionens bedömning

²¹ För mer utförlig information om principer vid gruppindelningar hänvisas till Bilaga 1.

²² Se Diagram 2 i Bilaga 2.

²³ Jämför med Diagram 1 i Bilaga 2.

²⁴ Jämför Diagram 1 och Diagram 3 i Bilaga 2.

av de granskade områdena var som lägst inför och under lunchen (vid 11-tiden) samt tidig

eftermiddag (mellan kl. 14.00 och 15.00). Vid dessa tidpunkter uppnådde även det genomsnittliga antalet barn samt antalet barn per personal några av de högsta värdena under dagen.

Något avvikande resultat observerades vid 13-tiden då både den genomsnittliga gruppstorleken och det genomsnittliga antalet barn per personal var som högst. Då bedömdes även personalens tillgänglighet och lyhördhet samt uppsyn över konfliktsituationer och riskfyllda områden som högst. Att den vanligaste aktiviteten vid denna tidpunkt var vila är en trolig förklaring till denna avvikelse.

Vid analys av de perioder under dagen där graden av uppmärksamhet och tillsyn bedömdes som lägst framkommer att det på flera förskolor var på- och avklädning, fri aktivitet inomhus eller måltid som utgjorde de vanligaste aktiviteterna. Observationerna visar också att personalen hade svårigheter att ge barnen nödvändig uppmärksamhet och tillsyn vid omsorgssituationer, såsom blöjbyte eller toalettbesök. Även praktiska uppgifter kopplade till exempelvis måltider tog personalens tid från aktiviteter i barngruppen. Granskningen visar att dessa situationer särskilt påverkade de avdelningar som bemannades av endast två personer. Medan en person ägnade sig åt praktiska göromål fick den andra ta ansvar för hela barngruppen som ofta var utspridd i avdelningens olika utrymmen. I dessa fall hann personalen inte med att se och bemöta barnens behov och barnen blev då ofta under längre stunder lämnade utan tillsyn. Vid en förskola visade det sig att det inte var möjligt för två personer att ha uppsikt över alla de tre rum där de 14 närvarande barnen rörde sig, eftersom personalen var upptagen med blöjbyte och förberedelser inför lunch.

Även om Skolinspektionens bedömning av personalens uppmärksamhet och uppsikt är relativt hög på morgonen och på sen eftermiddag, finns det vid dessa tidpunkter exempel på förskolor där det endast var en person som var ansvarig för hela barngruppen. Detta resulterade i en låg bedömning av de granskade områdena. På en förskola uppgick antalet barn till 17 mellan kl. 08.00 och 09.00 innan bemanningen i gruppen förstärktes med ytterligare en person. Vid samma tidpunkt var det på en annan förskola nio barn i åldrarna 1–3 med en ansvarig vuxen. Motsvarande exempel finns på sen eftermiddag då det på en förskola var en person som vid 17-tiden tog ansvaret för samtliga 20 närvarande barn.

I enkäten uppger 64 procent av personalen från de granskade förskolorna att det finns situationer under dagen då antalet personal är för få för att de ska kunna uppmärksamma och ge barnen den omsorg de behöver. De mest återkommande exemplen på sådana situationer eller tidpunkter är öppning och stängning, när inte all personal är närvarande. Svårigheter med att möta barns behov upplever respondenterna också vid rutinsituationer såsom blöjbyte, mat- eller tambursituationer samt i samband med personalens raster eller planeringstid.

Starkare samvariation mellan personaltäthet och graden av uppmärksamhet och tillsyn

Vid analysen framkommer att gruppstorleken i sig hade mindre betydelse för Skolinspektionens bedömningar, så länge det i de observerade grupperna fanns flera vuxna som tog hand om barnen. Med andra ord kan man konstatera att det är mer sannolikt att Skolinspektionen gjorde en högre bedömning av personalens uppmärksamhet och tillsyn i en större barngrupp med en hög personaltäthet, än i en mindre barngrupp med en låg personaltäthet. Det finns i granskningen flera exempel på förskolor som hade stora grupper, men med den befintliga personaltätheten kunde de tillfredsställa barnens behov av uppmärksamhet och tillsyn.

Personaltätheten tycks samvariera starkast med bedömningen av personalens uppsyn över barnens interaktion och eventuella konflikter. Därefter kommer personalens uppsyn över

riskfyllda inne- och utemiljöer. Svagast samvarierar personaltätheten med bedömningen av personalens lyhörddhet inför barnens behov av närhet och tröst.²⁵ Samtidigt ska det dock påpekas att

skillnaderna mellan bedömningarna av respektive område är förhållandevis små. Därför behöver detta resultat tolkas med försiktighet.

I granskningen framkommer även vissa skillnader beroende på vilken typ av avdelning det handlar om. Personaltätheten är, föga förvånande, något lägre på de åldersblandade avdelningarna (systemavdelningar) än vad den är på renodlade småbarnsavdelningar (< 3 år). Endast i ett bedömningsområde ser vi en signifikant skillnad mellan avdelningstyperna och det gäller personalens uppsyn över barnens interaktion och eventuella konflikter. Personalens uppsyn över detta område bedöms något högre av Skolinspektionen på småbarnsavdelningarna.²⁶

Andra faktorer spelar roll

Att det finns ett statistiskt säkerställt samband mellan våra bedömningar och personaltätheten innebär att sannolikheten för observerade brister ökade ju fler barn en vuxen fick ta hand om. Det innebär dock inte att personaltätheten alltid hade en avgörande betydelse för vilken uppmärksamhet och tillsyn barnen fick. Skillnaderna i bedömningarna av de granskade områdena kan förklaras av en mängd andra faktorer. Exempelvis kan brister i personalens tillgänglighet och lyhörddhet för barnens behov, som Skolinspektionen observerat i denna granskning, i vissa fall ha föranletts av personalens förhållningssätt, utbildning eller yrkesskicklighet. Ytterligare faktorer som har haft inverkan på bedömningarna är bland annat barngruppens storlek och sammansättning, lokalernas eller utemiljöns utformning samt arbetets organisering.

Förskolechefernas syn på barngruppens storlek och personaltäthet

Även förskolecheferna lyfter i intervjun att det inte alltid är så att graden av uppmärksamhet och tillsyn är avhängig personaltätheten och gruppstorleken. Det finns förskolechefer i granskningen som anger att de är missnöjda med barngruppens storlek och personaltäthet, trots att Skolinspektionens bedömning av de granskade områdena var hög. Och tvärtom; det finns förskolechefer som anser sig vara nöjda med förutsättningarna på förskolor som bedömts ge barnen låg grad av uppmärksamhet och tillsyn. *”Det är trots allt inte bra med mycket personal heller eftersom det kan göra att personalen inte fullt ut behöver engagera sig i alla situationer”* säger en förskolechef för en avdelning med tio inskrivna barn och tre personal, där brister observerades. Vissa förskolechefer upplever svårigheter med att schemalägga personalen utifrån barnens vistelsetider på förskolan: *”Vissa tider är vi endast en till två personal på ganska många barn med olika behov utifrån ålder och intressen. Tre personal klarar inte att täcka in de aktiviteter och den uppsikt vi ska ha med de öppettider vi har”*. Det finns även de förskolechefer som menar att frånvaro bland personalen och svårigheten att ta in vikarier medför att relationen mellan antal barn och personal inte alltid blir optimal.

Flera av förskolecheferna understryker vikten av andra faktorer än gruppstorlek och personaltäthet. En förskolechef ansvarig för en förskola där personalen vid dagen för granskningen inte förmådde ge barnen tillräckligt med uppmärksamhet och tillsyn uttrycker: *”Det kan vara bekymmer även en dag när det bara är åtta barn på avdelningen så det har inte alltid med antalet att göra. De ser inte riktigt hur de ska organisera sig för att ta hand om barnen på bästa sätt”*. En annan förskolechef från en förskola där bedömningen av de granskade områdena var hög menar att personalens förhållningssätt och kompetens har avgörande betydelse för barnens välmående och trygghet.

²⁵ Samtliga samband är signifikanta ($p < 0.01$).

²⁶ Se Tabell 4 i Bilaga 2.

2.4 Lärande i tamburen

Vid den första omgången av granskningen noterade Skolinspektionen att flera förskolor uppvisade svårigheter att leva upp till sitt lärandeuppdrag. Därför har det i den andra omgången ingått att granska hur förskolorna förmår nyttja vardagliga situationer i pedagogiskt syfte.

Utveckling och lärande kan ske i alla möjliga miljöer och sammanhang i förskolan, bland annat i det vardagliga samtalet med barnet, inte minst vid olika rutinsituationer.²⁷ Det är därför viktigt att de vardagligt återkommande situationerna, såsom tambur- och matsituationer eller andra rutinsituationer, på ett aktivt och medvetet sätt används för att utveckla barnens lärande.

Mot denna bakgrund har Skolinspektionen valt tambursituationen, som ett exempel på en rutinsituation, i syfte att granska ifall personalen tar tillvara den pedagogiska potential som finns där. Eftersom tambursituationen enbart har observerats på 80 av de 196 förskolor som ingick i granskningen ska resultatet som avser denna frågeställning inte betraktas som nationellt representativ bild för landets förskolor.

Skolinspektionen har bedömt kvaliteten på de lärandesituationer som uppstått och hur personalen nyttjat detta för att utveckla barnens förmågor utifrån uppdraget i läroplanen.²⁸ Därutöver har det även noterats vilken personal samt eventuellt andra vuxna som har närvarat i tamburen. Efter avslutade observationer genomfördes intervju kring tambursituationen med en representant från personalen. Totalt intervjuades personal på 76 av de 80 förskolor där situationen granskades.²⁹

Begränsade möjligheter till lärande i tamburen

Granskningen av tambursituationen visar att flera på ett aktivt och tydligt sätt använde denna i lärandesyfte förskolor vid observationstillfället. Drygt hälften av de 80 granskade förskolorna bedömdes i en mycket eller ganska hög grad arbeta med lärande i tamburen. De yngsta barnen gavs möjligheter till att träna självständighet eller olika förmågor, främst inom språk, kommunikation och matematik. Samtidigt bedömdes att knappt hälften av de förskolor där tambursituationen observerades inte alls eller endast i begränsad omfattning använde denna för att utmana och stimulera barnens utveckling och lärande. Även om det noterades vissa pedagogiska inslag, då barnen fick möjlighet till att ta på eller av sig ytterkläder, benämna klädesplagg eller kroppsdelar, framstod ofta detta som ottydligt och ostrukturerat.

Nedan återges en mer detaljerad bild av granskningens resultat avseende lärande i tamburen.

Organisering av tambursituationen

Det framkommer i granskningen att flertalet av de observerade förskolorna hade en tydlig strategi eller rutin för hur tambursituationen skulle organiseras. De flesta förskolorna delade in barnen i mindre grupper för att slussa ut några barn i taget och för att, som personalen själv uttrycker det: *"minska stressen"*, *"det ska bli smidigt"* eller *"det inte ska blir för trångt och stökigt"*. En del förskolor har utarbetat andra rutiner för på- och avklädning. Som exempel kan nämnas en förskola där en av personalen under samlingen förberedde tamburen genom att lägga barnens kläder i olika högar. När barnen gick ut till hallen kom de till "sin hög" och började klä på sig. Genom de utarbetade rutinerna verkar flera av de observerade förskolorna ha skapat

²⁷ Pramling Samuelsson, I. & Sheridan, S. (2006): *Lärandets grogrund: perspektiv och förhållningssätt i förskolans läroplan*. Lund: Studentlitteratur.

²⁸ Se Tabell 7 i Bilaga 2.

²⁹ För mer information om metod och genomförande hänvisas till Bilaga 1.

gynnsamma förutsättningar för att på ett effektivt och ändamålsenligt sätt kunna använda på- och avklädning i lärandesyfte.

Vikten av ett professionellt förhållningssätt

På de förskolor där Skolinspektionens bedömning av tambursituationen var hög finns det flera exempel på hur personalen tog tillvara denna stund under dagen för att utveckla barnens lärande. Det framkommer tydligt att en samspelande och trivsamt atmosfär präglade tamburen. Barnen gavs tid och utrymme för att själva pröva att ta på eller av sig kläderna. Genom ständig uppmuntran och bekräftelse visade personalen tillit till barnens förmåga att på egen hand klara av på- eller avklädningen. Samtidigt signalerade de vuxna att de vid behov var tillgängliga för att hjälpa barnen. Exempelvis har personalen på en förskola respektfullt frågat ifall barnen behövde hjälp, och då fick de sätta ord på vad det var de behövde hjälp med. På en del förskolor uppmuntrade personalen andra barn att visa och hjälpa sina kamrater. Tambursituationen utmärktes således av en vänlig och ömsesidig kommunikation, såväl barn emellan samt mellan vuxna och barn. Det vanliga var att barnen gavs möjligheter till att benämna klädesplagg, kroppsdelar eller tränade olika färger och former. Ofta handlade samtalen i tamburen om vädret då personalen ställde frågor och förde resonemang med barnen om vilka kläder som var lämpliga att ha på sig. Det finns också flera exempel som visar att barnen fick träna på att räkna eller vänta på sin tur.

Begränsat pedagogiskt innehåll i tamburen

Det framkommer i granskningen att barnen vid nio förskolor inte alls fick någon möjlighet till lärande. På dessa förskolor framstod tambursituationen som en rationell på- och avklädningsprocess utan pedagogiskt innehåll och utan strategier för att utveckla barnens lärande. Den kommunikation som förekom i hallen hade på någon förskola karaktären av tillrättavisningar och kommandon: *"Sluta med det där!", "Vad händer?", "Vad gör du?"*. Det vanliga var att barnen inte gavs möjligheter till att själva försöka ta på sig klädesplagg utan blev i stället påklädda av personalen, som samtidigt använde tiden för att prata med varandra.

I den grupp där den sammanfattande bedömningen av lärande i tamburen var låg finns det även förskolor där barnen fick viss möjlighet till lärande, dock framstod detta som otydligt eller ostrukturerat. Främst handlade det om att barnen fick försöka ta på eller av sig kläderna, dock inte sällan utan någon uppmuntran eller bekräftelse från de vuxna. Personalen, om än i begränsad omfattning och till synes omedvetet, satte ord på olika klädesplagg och kroppsdelar. I övrigt tycks det primära syftet med tambursituationen vara att på smidigaste sätt få barnen att komma ut och in.

Diskussioner om tamburen som lärmiljö

Av intervjun framkommer att personalen inte har diskuterat hallen som lärmiljö inom arbetslaget vid ungefär hälften av de förskolor där möjligheter till lärande i tambursituationen var begränsade. I intervjun menar flera representanter för de förskolor där kvaliteten på det lärande som observerades i tamburen var låg, att situationen oftast används till att träna självständighet. Vissa lyfter också utveckling av språkliga eller matematiska begrepp. Detta kan jämföras med de förskolor där Skolinspektionens bedömning av denna situation var hög. Vid 85 procent av de sistnämnda förskolorna uppges personalen ha resonerat kring hur hallen kan användas i lärandesyfte.

En del personer uppger i intervjuer att även om de har diskuterat tamburen som lärmiljö avviker inte sällan den praktiska verkligheten från de teoretiska resonemangen. De menar att vissa faktorer sätter begränsningar på hur situationen används i vardagen. Som exempel kan nämnas många nyinskolningar, tids- eller personalbrist, många barn närvarande i verksamheten, men också personalens kompetens och deras pedagogiska medvetenhet. En förskollärare beskriver i intervjun: *"Vi måste kunna reflektera över oss själva, hur vi agerar som personal i den situationen, ifrågasätta oss själva. Men det är svårt att få med de övriga i detta, vi tänker inte lika"*.

Personalens utbildning har betydelse

Skolinspektionen har vid observationerna noterat vilken personal eller andra vuxna som närvarade vid tambursituationen. Analysen visar bland annat att en majoritet av förskolorna hade närvarande förskollärare i tamburen. En fjärdedel av förskolorna hade ingen närvarande förskollärare. Medan det vid vissa förskolor var endast en personalkategori närvarande, finns det även de verksamheter som hade en kombination av olika personalkategorier som tog ansvar för tambursituationen.

Ungefär en tredjedel av förskolorna, 24 stycken, hade endast en personalkategori närvarande. Vid hälften av dessa var det en förskollärare som närvarade och vid den andra hälften var det en barnskötare. En majoritet av förskolorna, 56 procent, hade en kombination av två olika personalkategorier. Den vanligaste kombinationen är att ha förskollärare och barnskötare.

När vi jämför bedömningar av de olika tambursituationerna framträder ett mönster som antyder att den närvarande personalens utbildning kan ha en viss betydelse för bedömningen av lärandesituationen.³⁰ Denna bedömdes något högre när förskollärare eller barnskötare tog ansvar för tamburen, jämfört med när ansvaret låg hos utbildad personal, vikarier eller andra vuxna. Dock är det viktigt att påpeka att antalet observationer är få, samtidigt som skillnaderna är förhållandevis små. Endast medelvärdet för förskolor där en eller flera vikarier närvarade är signifikant lägre än medelvärdet för samtliga förskolor där lärande i tamburen granskades.

---

³⁰ Se Tabell 5 i Bilaga 2.

3. Avslutande diskussion

Barns trygghet och välmående är allas ansvar

Utgångspunkten för alla förskolors arbete är barns bästa. En helhetssyn på förskolans uppdrag innebär att omsorg, utveckling och lärande kompletterar och förstärker varandra. Barns välbefinnande och trygghet skapar förutsättningar för och ger möjligheter till en god pedagogisk verksamhet i förskolan.³¹ Både läroplanen (Lpfö 98) och forskning betonar vikten av samspel och trygga kontakter med vuxna som grundläggande för de små barnens språkliga, kognitiva och sociala utveckling.³²

Majoriteten av de förskolor som deltog i granskningen kunde ge barnen den uppmärksamhet och tillsyn som är grundläggande för deras välmående och trygghet. Dock är det oroande att det i granskningen finns exempel på förskolor där personalen inte var tillräckligt tillgänglig och lyhörd för barnens behov. Skolinspektionen mötte bland annat vuxna som inte var engagerade i de yngsta barnens aktiviteter och inte sällan kommunicerade med dem genom tillsägelser och förmaningar. Om denna bild relateras till forskning som visar att barns välmående ökar när de bemöts av aktiva, stöttande och uppmuntrande vuxna³³ blir det uppenbart att risker för otrygghet bland barnen var större vid dessa förskolor.

Personalens uppsikt över barnens interaktion, konflikter och riskfyllda områden utgör ytterligare en trygghetsaspekt som granskningen fokuserade. Enligt Skolinspektionen är det inte acceptabelt att det i granskningen finns flera exempel på förskolor som inte alltid förmådde att ge barnen den tillsyn som var nödvändig. Dålig uppsyn över riskfyllda situationer och områden kan ha allvarliga konsekvenser för barnen. Det är dessutom påfallande att flera av personalen från de förskolor där brister i uppsikten över barnens vistelsemiljö noterades anser sig vara nöjda med sina möjligheter till god överblick över den fysiska miljön. Det kan tyda på att personalen antingen överskattar sina möjligheter till god överblick över den fysiska miljön eller att de förringar de risker som den bristande uppsikten kan innebära.

Det är också anmärkningsvärt att den negativa bilden av personalens agerande inom de granskade områdena verkar vara känd för flera av förskolecheferna. I detta sammanhang vill Skolinspektionen betona att samtliga barn, oavsett de rådande omständigheterna, ska garanteras en miljö där deras behov av trygghet och omsorg kan tillgodoses. Ansvaret för den trygga miljön, som lägger grunden för barns utveckling och lärande, vilar på hela personalen men ytterst på förskolans chef och huvudman. Därmed är det nödvändigt att såväl förskolechefer som huvudmän skaffar sig kunskap om verksamhetens dagliga arbete och fortlöpande kartlägger och analyserar de lokala behoven. Utifrån denna kunskap ska personalen ges förutsättningar för att utveckla det pedagogiska arbetet, inklusive barns välmående och trygghet, så att läroplanens mål och intentioner uppfylls.

³¹ Niss, G. (2011): Trygghet och gruppstorlek, *Psykisk hälsa, tema: förskola*, 3, s. 44-57.

³² Bjørnstad, E. och Pramling Samuelsson, I. (2012). *Hva betyr livet i barnehagen for barn under tre år – en forskningsöversikt*. Oslo: Høgskolen i Oslo og Akershus.

³³ Bratterud, Å., Sandseter, E.B., Seland, M. (2012): *Barns trivsel og medvirkning i barnehagen. Barn, foreldre og ansattes perspektiver*. (Rapport 21/2012). Skriftserien fra Barnvernets utviklingssenter i Midt-Norge. NTU Samfunnsforskning AS: Barneverntes utviklingssenter. Hämtad från: http://www.udir.no/globalassets/upload/barnehage/forskning_og_statistikk/rapporter/barns-trivsel-og-medvirkning-i-barnehagen.pdf

Strukturella faktorer får inte sätta begränsningar

Såväl forskningsstudier³⁴ som Skolverkets allmänna råd³⁵ visar att det finns flera samverkande faktorer som är av betydelse för goda samspel och relationer i barngruppen. Bland dessa finns barngruppens storlek och personaltäthet, som tycks sätta yttre ramar för det som är möjligt att åstadkomma i verksamheten. Samtidigt framhäver tidigare forskning att varken barngruppens storlek eller personaltätheten i sig utgör en garanti för god kvalitet.³⁶ Det finns en rad andra faktorer, såsom den fysiska miljöns utformning och beskaffenhet eller arbetets organisering, som måste tas i beaktande. Det väsentliga är även hur alla dessa förutsättningar används, vilket i sin tur i hög utsträckning är beroende av personalens medvetenhet och kompetens.³⁷

Olika orsaker till brister i trygghet

Granskningens resultat kan tolkas som att gruppstorleken i sig hade mindre betydelse för den grad av uppmärksamhet och tillsyn som barnen vid de observerade grupperna fick, så länge det i dessa grupper fanns flera vuxna som tog hand om barnen. Mot bakgrund av de granskade områdena, som förutsätter vuxnas fysiska närvaro, kan vi konstatera att resultatet stämmer väl överens med våra förväntningar. Det är onekligen lättare att hålla god uppsikt över barnens interaktion eller över deras vistelsemiljö ju fler vuxna som är närvarande. Analysen visar dessutom att det är just bedömningarna av personalens uppsikt över barnens interaktion samt över riskfyllda områden som har starkast samband med personaltätheten.

Samtidigt är det så att bedömningarna av de granskade områdena inte enbart bygger på vuxnas fysiska närvaro bland barnen. Exempelvis inbegriper personalens tillgänglighet och lyhördhet för barnens behov flera kvalitativa aspekter av samspel mellan vuxna och barn. Att sambandet mellan våra bedömningar och personaltätheten är svagast just inom detta område kan indikera att andra faktorer inverkar på bedömningen av personalens tillgänglighet och lyhördhet. Enligt en nyligen publicerad svensk forskningsstudie begränsar ett större antal barn i gruppen förskolläraernas möjligheter att arbeta utifrån läroplanens intentioner. Ett av de hinder som förskollärarna lyfter fram som mest begränsande är avsaknad av tid för att se och uppmärksamma enskilda barn.³⁸ Även om det i denna granskning inte finns något generellt samband mellan Skolinspektionens bedömningar och barngruppens storlek, så länge personaltätheten är densamma, så finns det exempel på situationer där antalet barn i gruppen tycks ha påverkat personalens möjligheter till djupgående kontakt och samspel med barnen. Det finns även andra studier som visar att framförallt de yngsta barnen (0–3 år) gynnas av att vara i mindre barngrupper.³⁹ I denna granskning har dock Skolinspektionen inte bedömt barnens upplevelse av tryggheten, utan personalens agerande inom en avgränsad del av verksamheten som utgör grunden för barns välmående och trygghet.

³⁴ Håkansson, J. och Sundberg D. (2012): *Utmärkt undervisning. Framgångsfaktorer i svensk och internationell belysning*. Stockholm: Natur & Kultur; Persson, S. (2008): *Villkor för lärande i förskola, förskoleklass och fritidshem*, Stockholm: Vetenskapsrådet; Sylva, K., Melhuish, E.C., Sammons, P., Siraj-Blatchford, I. and Taggart, B. (2004): *The Effective Provision of Pre-School Education (EPPE)*, London: DfES / Institute of Education, University of London.

³⁵ Skolverket (2013): *Allmänna råd med kommentarer för förskolan (SKOLFS 2013:179)*. Stockholm: Skolverket.

³⁶ Persson, S (2008). *Forskning om villkor för yngre barns lärande i förskola, förskoleklass och fritidshem*, Stockholm: Vetenskapsrådets rapportserie 11:2008. Se också Sheridan, S. (2001). Pedagogical Quality in Preschool. An Issue of Perspectives. Göteborgs universitet.

³⁷ Skolverket (2003): *Gruppstorlekar och personaltäthet i förskola, förskoleklass och fritidshem*. Rapport 237. Stockholm: Skolverket.

³⁸ Pramling Samuelsson, I., Williams, P., Sheridan, S. (2015): *Stora barngrupper i förskolan relaterat till läroplanens intentioner*. Tidskrift för nordisk barnehageforskning. Hämtad från: <https://journals.hioa.no/index.php/nbf/article/view/1012>

³⁹ Asplund Carlsson, M., Pramling Samuelsson, I. & Kärrby, G. (2001): *Strukturella faktorer och pedagogisk kvalitet i barnomsorg och skola — en kunskapsöversikt*. Stockholm: Skolverket; Kihlbom, M. (2003): *Om små barns behov och utveckling*, Stockholm: Myndigheten för skolutveckling; Niss, G. (2011): Trygghet och gruppstorlek, *Psykisk hälsa, tema: förskola*, 3, s. 44-57.

Vi kan också konstatera att det, utöver personaltäthet och barngruppsstorlek, finns andra viktiga faktorer att ta hänsyn till. I granskningen finns exempel på förskolor där personalens förhållningssätt, barngruppens sammansättning, arbetets organisering samt förutsättningar i den fysiska miljön tycks ha inverkat på bedömningen av de granskade områdena. Genom en regelbunden och systematisk uppföljning och utvärdering av verksamheten i förskolan är det möjligt att identifiera hur de olika faktorerna inverkar på kvaliteten. Därför är det nödvändigt att såväl huvudmän, förskolechefer som personal regelbundet analyserar sina verksamheter. Detta för att se till att det i varje barngrupp finns goda förutsättningar för att personalen på ett tillfredställande sätt kan arbeta med förskolans uppdrag. Sådana aspekter som bland annat barngruppens sammansättning, arbetslagens kompetens och utbildning eller lokalernas storlek och beskaffenhet måste vägas in i huvudmannens bedömning om vilken storlek och personaltäthet som är lämplig för varje enskild grupp.

Förskolorna behöver utveckla en helhetssyn på pedagogik

Enligt läroplanen ska verksamheten präglas av en helhetssyn på barnet och barnets behov och utformas så att omsorg, utveckling och lärande bildar en helhet. Vidare föreskriver läroplanen att förskolans uppdrag handlar om att lägga grunden för ett livslångt lärande.⁴⁰

Pedagogernas attityder och förhållningssätt är grundläggande för att utmana och stimulera barnens naturliga lust att lära. Förhållningssättet mellan personal och barn utgör således inte bara grunden för barnens trygghet utan även för den pedagogiska kvaliteten.⁴¹ Även läroplanen för förskolan bygger på utgångspunkten att barns lärande sker i samspel mellan vuxna och barn samt i mötet mellan barnen.⁴²

Övervakar istället för att delta

I granskningen framkommer flera exempel som visar att personalen inte alltid tog tillvara olika tillfällen för att engagera sig i barnens aktiviteter och därigenom bidra till deras utveckling och lärande. Ett sådant exempel utgör bland annat konfliktsituationer som inte alltid hanterades på ett pedagogiskt sätt.

Även Skolinspektionens bedömning av det lärande som pågick i tambursituationen antyder att förskolans personal behöver reflektera över hur och i vilken mån olika situationer i vardagen används i lärandesyfte.

I läroplanen finns det ett stort antal mål som anger inriktningen för förskolans arbete med barnens utveckling och lärande. Bland annat ska förskolan sträva efter att varje barn utvecklar självständighet och tillit till sin egen förmåga samt sin motorik, koordinationsförmåga och kroppsuppfattning. En del av målen handlar om barnens språkliga och kommunikativa utveckling samt lärande inom matematik.⁴³ Samtidigt är det viktigt att betona att förskolans verksamhet med barnens lärande inte ska bedrivas i skolliknande former.⁴⁴ Det finns en mängd olika situationer i vardagen där barnen kan ges möjligheter till att utvecklas i linje med läroplanens intentioner.⁴⁵

Mot denna bakgrund är det oroande när Skolinspektionen vid knappt hälften av de förskolor där tambursituationen observerades bedömde att de inte alls eller endast i begränsad omfattning

⁴⁰ 8 kap. 2 § skollagen; Läroplanen för förskolan (Lpfö98), 1. Förskolans värdegrund och uppdrag, Förskolans uppdrag.

⁴¹ Pramling Samuelsson, I. & Sheridan, S. (2006): *Lärandets grogrund: perspektiv och förhållningssätt i förskolans läroplan*. Lund: Studentlitteratur.

⁴² Läroplanen för förskolan (Lpfö98), 1. Förskolans värdegrund och uppdrag, Förskolans uppdrag.

⁴³ Läroplanen för förskolan (Lpfö98), 2. Mål och riktlinjer, 2.2 Utveckling och lärande.

⁴⁴ U2008/6144/S. Uppdrag till Statens skolverk om förslag till förtydliganden i läroplanen för förskolan. Regeringsbeslut.

⁴⁵ Niss, G & Söderström, A (2006). *Små barn i förskolan- den viktiga vardagen*. Lund: Studentlitteratur.

använder denna rutinsituation för att utmana och stimulera barns utveckling och lärande. Personalen på vissa av dessa förskolor uppger att de inte ens har diskuterat tamburen som lärmiljö, vilket kan utgöra en möjlig förklaring till den låga bedömningen. Dessutom beskriver en del av personalen, som uppger sig ha reflekterat kring möjligheter till lärande i tamburen, att den praktiska verkligheten ofta skiljer sig från de teoretiska resonemangen.

Vardagliga situationer ger utrymme för lärande

Att lärandet i tambursituationen vid en del förskolor bedömdes som obefintligt, eller som otydligt och ostrukturerat, var ofta föranlett av personalens förhållningssätt. För att barnen ska utveckla självständighet och tillit till sin egen förmåga ställs det krav på aktiva och närvarande vuxna som ger beröm och uppmuntran. Granskningen visar dock att detta kunde skilja sig avsevärt mellan de observerade förskolorna. Vissa av de observerade tambursituationerna kännetecknades av ett knapphändigt samspel mellan personal och barn. Det finns också exempel på förskolor där barn bemöttes av ständiga tillrättavisningar, instruktioner eller kommandon. Eftersom möten och rutiner i vardagen har en stor potential för att bland annat skapa meningsfulla språk- och kommunikationstillfällen, som leder till att barnen lär och utvecklas,⁴⁶ behöver frågan om personalens förhållningssätt ständigt aktualiseras i arbetslaget.

Det är angeläget att det på förskolan skapas gynnsamma förutsättningar för arbetet med lärandeuppdraget. Enligt forskningen är det personalens utbildning och kompetens som har störst betydelse för god pedagogisk verksamhet.⁴⁷ Därför är det viktigt att det i varje arbetslag finns utbildad personal som också ges möjlighet till kompetensutveckling.

Men förskolecheferna har också ett viktigt ansvar för att driva de pedagogiska frågorna och utmana personalens syn på barnen och uppdraget. Inte minst bör vikten av de vardagliga situationerna, däribland tambur-, mat- eller andra rutinsituationer, diskuteras i ljuset av förskolans lärandeuppdrag. Först då personalen ser dessa situationer som möjlighet till lärande och använder dessa på ett pedagogiskt medvetet sätt kan det uppstå lärorika möten i förskolans vardag.

---

⁴⁶ Bruce, B. (2013): Språkutveckling genom dialogsamspel. I Pramling Samuelsson, I., Tallberg Broman, I. (Red.), *Barn- dom, lärande och ämnesdidaktik (1. Uppl.)*, s. 69-90. Lund: Studentlitteratur.

⁴⁷ Sheridan, S., Pramling-Samuelsson I. (2010): *Förskolan – arena för barns lärande*. Stockholm: Liber.

4. Referenser

- Asplund Carlsson, M., Pramling Samuelsson, I. & Kärrby, G. (2001): *Strukturella faktorer och pedagogisk kvalitet i barnomsorg och skola -en kunskapsöversikt*. Stockholm: Skolverket
- Bjørnestad, E. och Pramling Samuelsson, I. (2012). *Hva betyr livet i barnehagen for barn under tre år – en forskningsöversikt*. Oslo: Høgskolen i Oslo og Akershus
- Bratterud, Å., Sandseter, E.B., Seland, M. (2012): *Barns trivsel og medvirkning i barnehagen. Barn, foreldre og ansattes perspektiver*. (Rapport 21/2012). Skriftserien fra Barnvernets utviklingssenter i Midt-Norge. NTU Samfunnsforskning AS: Barnevernets utviklingssenter. Hämtad från: http://www.udir.no/globalassets/upload/barnehage/forskning_og_statistikk/rapporter/barns-trivsel-og-medvirkning-i-barnehagen.pdf
- Bruce, B. (2013): Språkutveckling genom dialogsamspel. I Pramling Samuelsson, I., Tallberg Broman, I. (Red.), *Barndom, lärande och ämnesdidaktik (1. Uppl.)*, s. 69-90. Lund: Studentlitteratur.
- Håkansson, J. och Sundberg D. (2012): *Utmärkt undervisning. Framgångsfaktorer i svensk och internationell belysning*. Stockholm: Natur & Kultur
- Kihlbom, M. (2003): *Om små barns behov och utveckling- Näre utvecklingspsykologiska och neurobiologiska rön*. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling
- Niss, G. (2011): "Trygghet och gruppstorlek". *Psykisk hälsa, tema: förskola*, 3: 44-57.
- Niss, G och Söderström, A (2006). *Små barn i förskolan- den viktiga vardagen*. Lund: Studentlitteratur.
- Persson, S. (2008): *Forskning om villkor för yngre barns lärande i förskola, förskoleklass och fritidshem*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Pramling Samuelsson, I. & Sheridan, S. (2006): *Lärandets grogrund: Perspektiv och förhållningssätt i förskolans läroplan*. Lund: Studentlitteratur.
- Pramling Samuelsson, I., Williams, P., Sheridan, S. (2015): *Stora barngrupper i förskolan relaterat till läroplanens intentioner*. Tidskrift för nordisk barnehageforskning. Hämtad från: <https://journals.hioa.no/index.php/nbf/article/view/1012>
- Skolverket (2003): *Gruppstorlekar och personaltäthet i förskola, förskoleklass och fritidshem*, Rapport 237. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2008): *Tio år efter förskolereformen: Nationell utvärdering av förskolan*. Rapport 318. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2013): *Allmänna råd med kommentarer för förskolan (SKOLFS 2013:179)*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverkets officiella statistik (2014)
- Sheridan S. (2001): *Pedagogical Quality in Preschool. An Issue of Perspectives*. Göteborgs universitet.
- Sylva, K., Melhuish, E.C., Sammons, P., Siraj-Blatchford, I. and Taggart, B. (2004): *The Effective Provision of Pre-School Education (EPPE)* London: DfES / Institute of Education, University of London.
- U2008/6144/S. *Uppdrag till Statens skolverk om förslag till förtydliganden i läroplanen för förskolan*. Regeringsbeslut.

Skolföfattningar

Skollagen (2010:800)

Läroplanen för förskolan (Lpfö 98)

Bilaga 1

Granskningens syfte och urval

Det övergripande syftet med denna granskning har varit att kartlägga hur barngruppernas storlek och bemanningen ser ut under en vanlig dag på förskolan och vilka konsekvenser dessa faktorer kan medföra för barnens trygghet.

Verksamheten vid de utvalda förskolorna har granskats utifrån följande frågeställningar:

Hur många barn respektive vuxna är närvarande vid olika aktiviteter under dagen?

Barngruppernas storlek samt personaltätheten, mätt som antal barn per personal, har en naturlig variation över dagen. Syftet med frågan var att kartlägga variationer i antal barn och antal vuxna i verksamheten under en vanlig dag på förskolan.

Får barnen tillräcklig uppmärksamhet för att deras behov av trygghet ska kunna tillgodoses?

För barnens välmående, utveckling och lärande är det av stor betydelse hur det dagliga pedagogiska arbetet organiseras så att alla barn, oavsett tidpunkten på dagen, får den uppmärksamhet och den tillsyn som behövs för deras trygghet och välmående. I syfte att bedöma ifall barnen får tillräcklig uppmärksamhet för att deras behov av trygghet ska kunna tillgodoses har Skolinspektionen utgått från tre områden:

- Personalens tillgänglighet och lyhördhet för barnens behov av exempelvis tröst, närhet och bekräftelse
- Personalens uppsyn över barnens interaktion för att vid behov kunna intervensera i möjliga eller pågående konflikter
- Personalens uppsyn över områden i ute- och innemiljön som kan vara riskfyllda

I den granskning som genomfördes i oktober 2015 har även den pedagogiska verksamheten i tamburen/hallen bedömts. Skolinspektionen har då sökt svar på frågan:

Ges barnen förutsättningar för att utveckla sitt lärande genom att personalen tar tillvara den pedagogiska potential som finns i tambursituationen på förskolan?

I frågan har ingått att granska om förskolorna diskuterar tambursituationen som ett tillfälle för att utveckla barnens lärande samt i vad mån de faktiskt använder denna rutinsituation för att ge barnen möjlighet att utvecklas mot läroplanens mål. Vidare har det även kartlagts om det finns någon skillnad på hur olika personalkategorier använder tambursituationen i lärandesyfte.

Eftersom barngruppernas storlek har störst betydelse för de yngsta barnen⁴⁸ har granskningen avgränsats till en kartläggning av situationen för förskolebarn i åldern 1–3 år. Urvalet gjordes på följande sätt. Först valdes slumpmässigt ett antal kommuner, och därefter slumpades två förskolor i varje utvald kommun. Sammanlagt bestod urvalet av 200 förskoleenheter hos såväl kommunala som fristående huvudmän.

---

⁴⁸ Asplund Carlsson, M., Pramling Samuelsson, I. & Kärrby, G. (2001): *Strukturella faktorer och pedagogisk kvalitet i barnomsorg och skola — en kunskapsöversikt*. Stockholm: Skolverket; Kihlbom, M. (2003): *Om små barns behov och utveckling*, Stockholm: Myndigheten för skolutveckling; Niss, G. (2011): *Trygghet och gruppstorlek, Psykisk hälsa, tema: förskola*, 3, s. 44-57

Metod och genomförande

Några veckor innan det planerade genomförandet meddelades huvudmän för de utvalda förskolorna att Skolinspektionen skulle besöka någon av deras förskolor. Huvudmännen informerades dock varken om syftet eller exakt datum för besöket, eftersom Skolinspektionen ville få en ögonblicksbild av verksamheten. Verksamhetsbesöken genomfördes under en vecka i maj 2015 och en vecka i oktober 2015 och varje förskola besöktes under en halv dag, antingen på förmiddag (kl. 08.00–12.30) eller på eftermiddag (kl. 12.00–17.30). Av Skolinspektionens ursprungliga urval på 200 förskolor genomfördes 196 besök, varav 102 förskolor fick besök på förmiddagen och 94 förskolor på eftermiddagen. Den främsta anledningen till att vissa besök fick ställas in handlade om gemensam studiedag för personalen.

Vid ankomsten till förskolan valde den ansvarige inspektören en småbarnsavdelning att följa. I vissa fall, då den utvalda förskolan saknade småbarnsavdelning, följde inspektören en åldersblandad avdelning. Sammanlagt observerade Skolinspektionen 196 slumpmässigt utvalda förskoleavdelningar, varav 127 avdelningar bestod av barn upp till 3 års ålder och 66 avdelningar med barn i åldrarna 1–4 eller 1–5 år. Därutöver ingick en avdelning med barn i åldrarna 3–5 år och två avdelningar med barn i åldrarna 1–12 år i granskningen.

Eftersom det var sannolikt att olika grupperingar skulle bildas under dagen på förskolan, fick inspektörerna instruktioner om hur de skulle agera vid olika tänkbara situationer. Om barnen från den observerade avdelningen under en viss aktivitet blev uppdelade i olika grupper fick inspektören följa gruppen med högst antal barn. Om den aktuella avdelningen var åldersheterogen med barn i åldrarna 1–5 valde inspektören gruppen som innefattade de yngsta barnen/flest yngre barn. Vid förskolegemensamma aktiviteter, exempelvis utevistelse, då det var svårt att särskilt observera den utvalda avdelningen, riktades observationerna mot helhetssituationen i den observerade miljön.

Under observationerna har kvantitativa uppgifter om antal närvarande barn och vuxna registrerats. Om barn från den aktuella avdelningen delades in i olika konstellationer, enligt de ovan beskrivna principerna, ingick enbart barn från den observerade gruppen i mätningarna. Vad gäller vuxna har vikarier eller andra vuxna som ersatte den frånvarande ordinarie personalen samt resurspersoner kopplade till barn i behov av särskilt stöd i sin utveckling räknats in. Kvantitativa data registrerades vid varje heltimme. I samband med mätningarna noterade inspektören vilken aktivitet som pågick i den observerade barngruppen, ifall aktiviteten bedrevs i helgrupp/mindre grupper eller om barn från förskolans övriga avdelningar deltog i aktiviteten.

Inspektörerna har även gjort en samlad kvalitativ bedömning av personalens uppmärksamhet och tillsyn över barnen. För följande tre områden har inspektörerna bedömt i vilken grad påståendet stämmer:

- Personalen är tillgänglig och lyhörd för barnens behov av exempelvis tröst, närhet och bekräftelse
- Personalen har uppsyn över barnens interaktion för att vid behov kunna intervensera i möjliga eller pågående konflikter
- Personalen har uppsyn över områden i ute- och inommiljön som kan vara riskfyllda

Bedömningarna av personalens uppmärksamhet och tillsyn har gjorts enligt en fyrgradig svarsskala där 1 = mycket låg grad, 2 = ganska låg grad, 3 = ganska hög grad och 4 = mycket hög grad. Dessa bedömningar har gjorts för varje heltimme som inspektörerna observerat där bedömningen motsvarar hela timmen. Den totala observationstiden uppgick till 860 timmar, varav 407 timmar avser förmiddagsobservationer (kl. 08.00–12.00) och 453 timmar eftermiddagsobservationer (kl. 12.00–17.00).

I den granskning som genomfördes i oktober 2015 har även bedömning av tambursituationen ingått, utöver de ovan beskrivna områdena. Vad gäller tambursituationen gjordes en sammanfattande bedömning av det lärande som pågick där enligt motsvarande skala som ovan. Dessutom har inspektörerna noterat vilka förmågor, utifrån förskolans läroplan, som barnen gavs möjlighet att utveckla. Såväl bedömningarna av personalens uppmärksamhet och tillsyn som av tambursituationen kompletterades med en kvalitativ situationsbeskrivning.

Som komplement till observationer genomfördes en enkätundersökning bland personalen från den observerade avdelningen. En del av personalen valde att besvara enkäten i pappersform, medan andra fick besvara den digitalt. Svar erhöles från cirka 500 personer. En telefonintervju genomfördes efter besöken med förskolechef/verksamhetsansvarig för den besökta förskolan. Totalt intervjuades 194 personer. Det insamlade resultatet har sammanfattats i denna rapport.

Bearbetning av data

Skolinspektionens bedömningar av graden av uppmärksamhet och tillsyn har vid analysen räknats om till ett indexvärde. Bedömningar av varje område/indikator har gjorts för varje heltimme och de olika svarsalternativen tilldelats ett värde enligt följande:

Bedömning	Värde
1	0
2	3,33
3	6,67
4	10

För att få en bild av hur bedömningen av varje granskat område ser ut på respektive förskola, har de tilldelade värdena summerats och delats på antalet bedömningar. Därefter har de beräknade medelvärdena för de tre bedömda områdena summerats för att få ett samlat mått för graden av uppmärksamhet och tillsyn som barnen vid de granskade förskolorna fick.

För att kunna jämföra de kvantitativa mätningarna med de kvalitativa bedömningarna, har de registrerade uppgifterna med den kvalitativa bedömningen förskjutits till de kvantitativa data som registreras för den nästkommande timmen (se illustrationen nedan). Detta beror på antagandet att förutsättningarna för det som sker under den observerade timmen förändras under den observerade timmens gång. Dessa förändrade förutsättningar sammanfattas därmed i det nästkommande kvantitativa måttet.

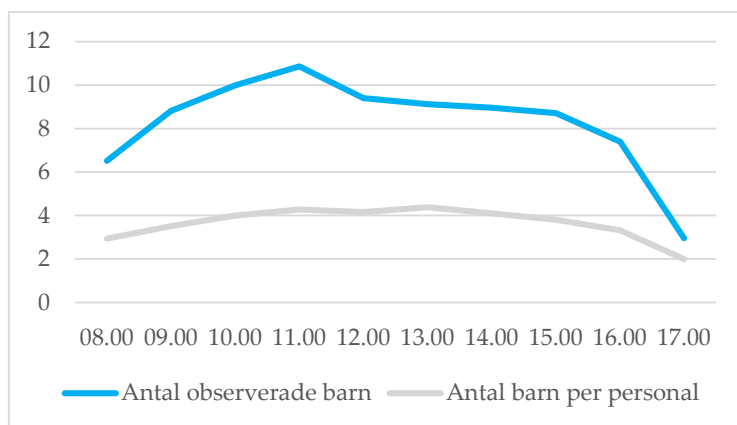
Klockslag kvant. mätn	Kvantmått X	Tidsintervall kval. mätn	Kvalbed Y
8:00	6	8:00–9:00	4
9:00	10	9:00–10:00	3
10:00	10	10:00–11:00	2
11:00	9	11:00–12:00	4

Detta kan exemplifieras med en frukostsituation på en hypotetisk förskola. Frukosten inleds här klockan åtta och Skolinspektionens inspektör antecknar det antal barn som fanns där vid klockslaget. Själva frukosten pågår sedan från klockan åtta och framåt. Under den timme som inspektören ska bedöma kvalitativt ansluter sedan fler barn, till exempel de som inte ska ha frukost och de barn som endast går 15 h/veckan, som ska följa med ut direkt efter frukosten. Våra inspektörers kvalitativa bedömning kommer således att innehålla hela frukosten, mottagande av fler barn, städning efter frukost, påklädning och utgång. Mätningen klockan nio visar sedan att antalet barn har ökat till tio.

Bilaga 2

Diagram

Diagram 1. Antal barn samt antal barn per personal i de observerade grupperna under en dag på förskolan

Diagram 2. Variationer i antal barn per personal vid olika tidpunkter under dagen ⁴⁹

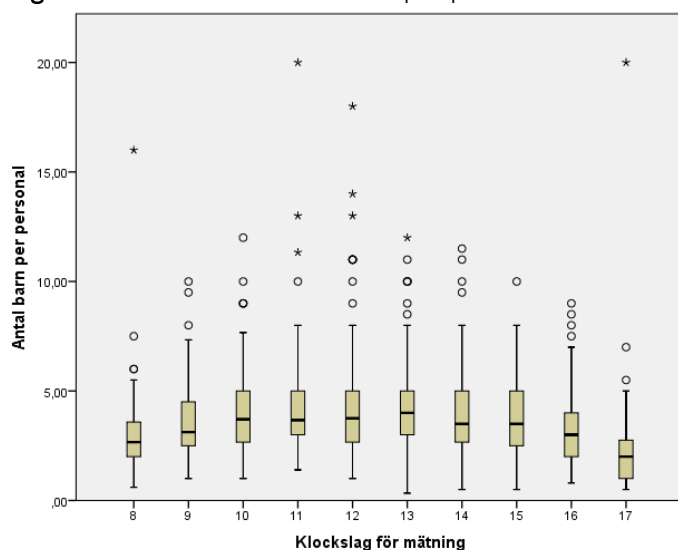
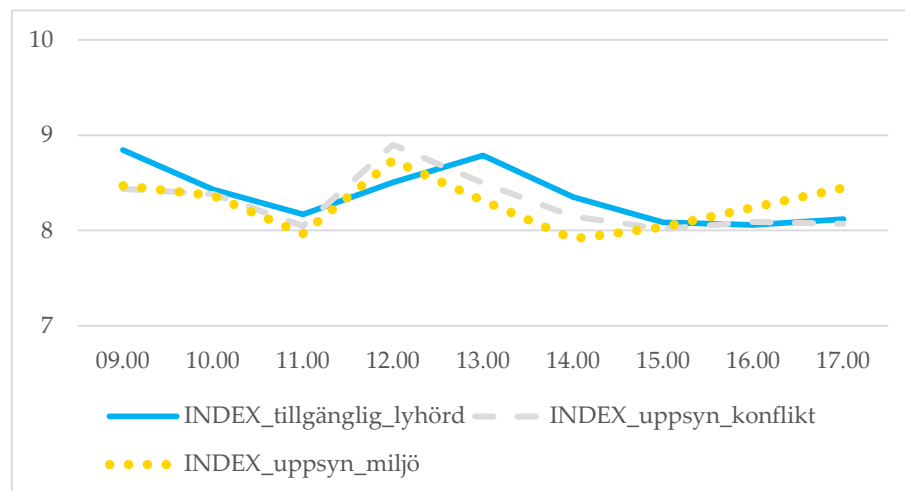

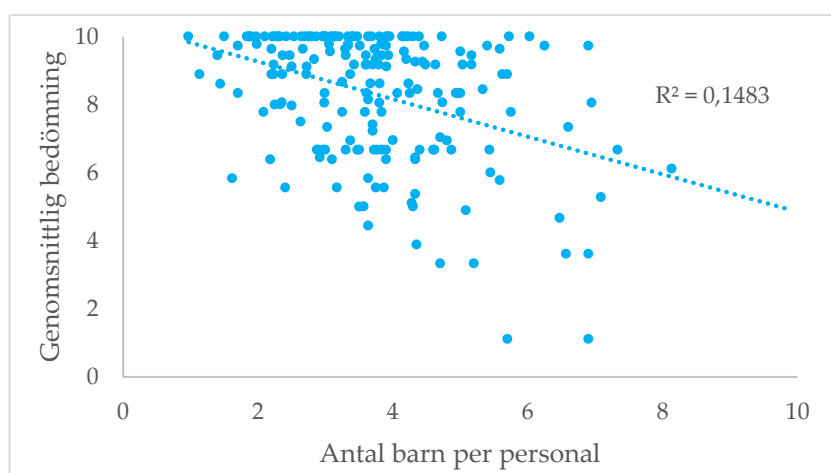
Diagram 2 visar variationer i antal barn per personal under dagen. Det visar på den relativt stora spridningen mellan förskolornas personaltäthet. Strecket i boxen visar på medianen bland de granskade förskolorna. Boxen visar på antalet barn per personal för 50 procent av förskolorna som ligger nära medianen. Strecken motsvarar vardera övriga 25 procent av förskolorna. Cirkulerna och stjärnorna visar på förskolor där antalet barn per personal kraftigt avviker från övriga förskolor.

⁴⁹ Endast de förskolor som vid mättidpunkterna hade på den observerade avdelningen närvarande barn ingår i redovisningen.

Diagram 3. Variationer i Skolinspektionens bedömningar av personalens tillgänglighet och lyhörhet samt uppsyn av konfliktsituationer och riskfyllda områden.

Diagram 4. Samband mellan Skolinspektionens genomsnittliga bedömningar och personaltätheten.

Tabeller

Tabell 1. Antal besökta avdelningar i Skolinspektionens granskning fördelat per småbarnsavdelningar och åldersblandade avdelningar

	Småbarnsavdelning med barn upp till 3 års ålder	Åldersblandad avdelning med barn i åldrarna 1-4 eller 1-5	Totalt antal besökta avdelningar
Antal besökta avdelningar	127	69*	196

* En avdelning med barn i åldrarna 3-5 år och två med barn i åldrarna 1-12 år innefattas

Tabell 2. Andel förskolor med hög respektive låg bedömning fördelat per granskat område.

Granskat område	Förskolor med mycket hög eller ganska hög bedömning		Förskolor med mycket låg eller ganska låg bedömning	
	Antal	Andel (%)	Antal (*)	Andel (%)
Personalens tillgänglighet och lyhördhet	155	79	41 (17)	21
Personalens uppsikt över barnens interaktion och konflikthantering	152	78	44 (21)	22
Personalens uppsikt över riskfyllda områden	149	76	47 (21)	24

* Antal förskolor som fick motsvarande bedömning under cirka en timme av den totala observationstiden på förskolan. Den totala observationstiden på en förskola har, beroende på om det var förmiddags- eller eftermiddagsbesök, uppgått till fyra respektive fem timmar.

Tabell 3 a-f: Redovisning av enkätsvar där personalen ombetts att ta ställning till olika påståenden. n-värdet beskriver antalet som utgör grund för beräkningarna i tabellen och utgör därmed bas för frågan. Bas för respektive fråga skiljer sig beroende på vilken bedömning av respektive område som förskolan fick utifrån Skolinspektionens observationer.

Tabell 3a. Uppmärksamma och bekräfta enskilda barn. Bas för frågan utgörs av personal i de förskolor där personalens tillgänglighet och lyhörddhet bedömdes som mycket eller ganska hög. (n= 405)

Uppmärksamma och bekräfta enskilda barn	I mycket hög grad		I ganska hög grad		I ganska låg grad		I mycket låg grad	
	Antal	Andel	Antal	Andel	Antal	Andel	Antal	Andel
Jag har tid att lyssna på barnen	135	33,3 %	231	57,0 %	39	9,6 %	0	0%
Jag kan ge enskilda barn i gruppen den uppmärksamhet de behöver	91	22,5 %	239	59,0 %	72	17,8 %	3	0,7 %
Jag kan tillgodose enskilda barns behov av tröst eller fysisk närhet	181	44,7 %	190	46,9 %	34	8,4 %	0	0%

Tabell 3b. Uppmärksamma och bekräfta enskilda barn. Bas för frågan utgörs av personal i de förskolor där personalens tillgänglighet och lyhörddhet bedömdes som mycket eller ganska låg. (n=96)

Uppmärksamma och bekräfta enskilda barn	I mycket hög grad		I ganska hög grad		I ganska låg grad		I mycket låg grad	
	Antal	Andel	Antal	Andel	Antal	Andel	Antal	Andel
Jag har tid att lyssna på barnen	24	25,0 %	59	61,5 %	12	12,5 %	1	1,0 %
Jag kan ge enskilda barn i gruppen den uppmärksamhet de behöver	15	15,6 %	50	52,1 %	28	29,2 %	3	3,1 %
Jag kan tillgodose enskilda barns behov av tröst eller fysisk närhet	26	27,1 %	55	57,5 %	15	15,6 %	0	0%

Tabell 3c. Uppmärksamma och förebygga konfliktsituationer. Bas för frågan utgörs av personal i de förskolor där personalens uppsikt över barnens interaktion och konfliktsituationer bedömdes som mycket eller ganska hög. (n= 387)

Uppmärksamma och förebygga konfliktsituationer	I mycket hög grad		I ganska hög grad		I ganska låg grad		I mycket låg grad	
	Antal	Andel	Antal	Andel	Antal	Andel	Antal	Andel
Jag kan vid de dagliga aktiviteterna ha god överblick över barnen och deras samspel	109	28,2 %	260	67,2 %	18	4,7 %	0	0%
Jag hinner se oroliga situationer mellan barnen och förebygga möjliga konflikter	63	16,3 %	280	72,4 %	42	10,9 %	2	0,5 %
Jag kan uppmärksamma och vid behov reda ut pågående konflikter	133	34,4 %	239	61,8 %	15	3,9 %	0	0%

Tabell 3d. Uppmärksamma och förebygga konfliktsituationer. Bas för frågan utgörs av personal i de förskolor där personalens uppsikt över barnens interaktion och konfliktsituationer bedömdes som mycket eller ganska låg. (n= 114)

Uppmärksamma och förebygga konfliktsituationer	I mycket hög grad		I ganska hög grad		I ganska låg grad		I mycket låg grad	
	Antal	Andel	Antal	Andel	Antal	Andel	Antal	Andel
Jag kan vid de dagliga aktiviteterna ha god överblick över barnen och deras samspel	25	21,9 %	72	63,2 %	17	14,9 %	0	0%
Jag hinner se oroliga situationer mellan barnen och förebygga möjliga konflikter	13	11,4 %	72	63,2 %	29	25,4 %	2	0,5 %
Jag kan uppmärksamma och vid behov reda ut pågående konflikter	27	23,7 %	75	65,8 %	12	10,5 %	0	0%

Tabell 3e. Riskfyllda områden i inomhus- och utomhusmiljön. Bas för frågan utgörs av personal i de förskolor där personalens uppsikt över riskfyllda områden bedömdes som mycket eller ganska hög. (n= 380)

Riskfyllda områden i inomhus- och	I mycket hög grad		I ganska hög grad		I ganska låg grad		I mycket låg grad	
	A	An-	A	An-	A	An	A	An
När jag är utomhus med barnen har jag överblick över områden som kan vara riskfyllda	1 5 5	40,8 %	2 0 5	53,9 %	1 9	5,0 %	1	0,3 %
När jag är inomhus med barnen har jag överblick över områden som kan vara riskfyllda	1 5 1	39,7 %	2 1 2	55,8 %	1 6	4,2 %	1	0,3 %

Tabell 3f. Riskfyllda områden i inomhus- och utomhusmiljön. Bas för frågan utgörs av personal i de förskolor där personalens uppsikt över riskfyllda områden bedömdes som mycket eller ganska låg. (n= 120)

Riskfyllda områden i inomhus- och utomhusmiljön	I mycket hög grad		I ganska hög grad		I ganska låg grad		I mycket låg grad	
	A nt al	An- del	A nt al	An- del	A nt al	An- del	A nt al	An- del
När jag är utomhus med barnen har jag överblick över områden som kan vara riskfyllda	32	26,4 %	66	54,5 %	20	16,5 %	2	1,7 %
När jag är inomhus med barnen har jag överblick över områden som kan vara riskfyllda	34	28,1 %	72	59,5 %	14	11,6 %	0	0%

Tabell 4. Skillnader i personaltätheten och Skolinspektionens bedömningar beroende på typ av avdelning

	Småbarnsavdelning (< 3 år)	Åldersblandad avdelning (1-4 eller 1-5 år)
INDEX_medel	8,5	7,9
INDEX_tillgänglig_lyhörd	8,6	8,1
INDEX_uppsyn_konflikt	8,5*	7,9
INDEX_uppsyn_miljö	8,3	8,0
Personaltäthet	3,6	4,1*

* Signifikant på 95%-nivån.

Tabell 5. Andel personal närvarande i tamburen i relation till bedömning av lärande

Kategori	Antal	Andel (%)	Bedömning av lärandesituation
Förskollärare	59	74	5,48
Barnskötare	52	65	5,26
Utbildade ordinarie personal	5	6	4,67
Vikarie	17	21	3,72*
Annan vuxen	15	19	4,67

* Signifikant på 95%-nivån.

Tabell 6. Bedömningsunderlag för de granskade områdena (utdrag ur observationsschema)

	Indikator: Personalen ...	<i>Exempel när indikator värderas ganska högt eller mycket högt:</i> Personalen ...	<i>Exempel när indikator värderas ganska lågt eller mycket lågt:</i> Personalen...
Får barnen tillräcklig uppmärksamhet för att deras behov av trygghet ska kunna tillgodoses	1 ... är tillgänglig och lyhörd för barnens behov av ex. tröst, närhet och bekräftelse	<p>... möter barnen med värme och empati,</p> <p>... använder tillsägelser och förmaningar på ett konstruktivt och vänligt sätt,</p> <p>... är uppmärksam på barnens behov av tröst, bekräftelse eller uppmuntran,</p> <p>... ger (gråtande) barn fysisk närhet genom att exempelvis ta dem i knä eller lyfta upp dem,</p> <p>... visar barnen ömhet och svarar lyhörd på barnens kommunikation,</p> <p>... förefaller ha tid att lyssna på barnen,</p> <p>... har i den verbala kommunikationen ett vänlig och respektfull samtalston till barnen,</p> <p>... kommunicerar med barnen på ett icke verbalt sätt genom exempelvis ögonkontakt, vänliga miner och gester, kroppsspråk,</p> <p>... är närvarande vid leken och interagerar/samspekar med barn,</p> <p>... bidrar till att leken kan fortgå och utvecklas.</p>	<p>... bemöter barnen genom icke konstruktiva och ovanliga tillsägelser och förmaningar,</p> <p>... tilltalar barnen i uppfordrande ton,</p> <p>... är likgiltig för barnens signaler om tröst eller bekräftelse,</p> <p>... erbjuder inte barnen fysisk närhet,</p> <p>... intar en passiv och/eller övervakande roll, trots att barnen signalerar behov av stöd eller bekräftelse,</p> <p>... är engagerade i egna arbetsuppgifter, såsom administrativa eller praktiska uppgifter, och inte i samspel med barnen,</p> <p>... klandrar och uttalar sig nedlåtande om vissa barn,</p> <p>... är inte närvarande vid leken och interagerar inte med barnen.</p>
	2 ... har uppsyn över barnens interaktion för att vid behov kunna intervensera i möjliga eller pågående konfliktsituationer	<p>... uppmärksammar oroliga situationer i samspel mellan barnen och vid behov avvägrar möjlig konflikt,</p> <p>... ser varför konflikten uppstod,</p> <p>... hjälper vid behov barnen att lösa konflikter genom att samtala med de inblandade,</p> <p>... ger barnen strategier att lösa konflikter i framtiden,</p> <p>... stöttar och tröstar barn som hamnat i konflikter med sina kamrater,</p> <p>... är intresserad av att förstå barnens upplevelse av situationen.</p>	<p>... uppmärksammar inte oroliga situationer för att förhindra möjliga konflikter,</p> <p>... hjälper inte barnen i samspel med kamrater när leken urartar, t.ex. i maktspel eller förstörelse,</p> <p>... ser inte varför konfliktsituationen uppstod,</p> <p>... lämnar barnen att själva lösa konflikter utan vuxenstöd, fast de egentligen behöver det.</p>
	3 ... har uppsyn över områden i ute- och innemiljön som kan vara riskfyllda	<p>... rör sig mellan barnens olika aktiviteter och platser,</p> <p>... skaffar sig överblick över den fysiska miljön,</p> <p>... har god uppsikt över barnen som leker i avskilda områden/rum,</p> <p>... har god uppsyn över särskilt riskfyllda områden såsom gungställningar/förråd,</p> <p>... uppmärksammar och förebygger riskfyllda situationer kopplade till vistelsemiljö.</p>	<p>... rör sig främst vid enkelt överblickbara områden såsom framsidan av gården/grinden,</p> <p>... har inte uppsyn över särskilt riskfyllda områden såsom gungställningar/förråd eller undanskymda områden/rum.,</p> <p>... uppmärksammar inte riskfyllda situationer,</p> <p>... ägnar tid åt att samtala med sina kollegor på bekostnad av tillräcklig uppsyn över barnen.</p>

Tabell 7. Bedömning av lärande i tamburen (utdrag ur observationsschema)

I tamburen fick barnen möjlighet till att utveckla...	Exempel på lärandesituationer i tamburen Personalen...	Förekomst
... sin förståelse för rum, form, läge och riktning och grundläggande egenskaper hos mängder, antal, ordning och talbegrepp samt för mätning, tid och förändring,	<p>... i kommunikation med barnen använder ord som benämner:</p> <ul style="list-style-type: none"> • storlek (stor-liten), antal (många-få, mycket-lite), massa/vikt (tung-lätt), längd (lång-kort), höjd (hög-låg), tjocklek (tjock-tunn), • form • läge (högt, upp, ner, över, under, först, sist, på, av, i, bakom, framför, bredvid, höger, vänster osv.) • tid (nu, då, ofta, sällan, sedan, strax, nyss, ibland, alltid osv.) 	
... sin förmåga att fungera enskilt och i grupp, att hantera konflikter och förstå rättigheter och skyldigheter samt ta ansvar för gemensamma regler,	<p>... tillåter att barnen hjälper varandra, ... tränar med barnen att vänta på sin tur, ... tillåter att barnen samtalar med varandra och gemensamt löser eventuella problem som kan uppstå i tambursituationen, ... tar tillfälle att enskilt prata med varje barn och knyta relationer.</p>	
... nyanserat talspråk, ordförord och begrepp samt sin förmåga att leka med ord, berätta, uttrycka tankar, ställa frågor och kommunicera med andra,	<p>... samtalar med barnen om det som pågår, ... upprepar/utvecklar det barnen säger genom att använda hela och korrekta meningar, ... följer upp det barnet är intresserat av att berätta, ... benämner exempelvis klädesplagg, färger på klädesplagg, kroppsdelar, föremål och platser, ... sätter ord på barnens ordlösa signaler.</p>	
... självständighet och tillit till sin egen förmåga,	<p>... ger barnen utrymme att under deras uppsyn och ledning själva prova att ex. ta på- eller av sig ytterkläder, knyta upp skor, hänga upp kläder osv, ... uppmärksammar när barnet har lyckats med uppgiften, ... gör barnen delaktiga i valet av kläder.</p>	
... sin motorik, koordinationsförmåga och kroppsuppfattning samt förståelse för vikten av att värna om sin hälsa och sitt välbefinnande,	<ul style="list-style-type: none"> • ... ger barnen möjlighet till att exempelvis: • ta på/av sig kläder och skor, • dra upp/ner dragkedjan på overallen, • stoppa fingrarna i vanten, • nå sina kläder genom att röra sig i rummet eller klättra upp. 	
Sammanfattande bedömning av lärande i tamburen (en skala 1-4)		

Bilaga 3

Två förskolor

Nedan skildras två fiktiva förskolor som skiljer sig i sitt arbete med att ge barnen den uppmärksamhet och den tillsyn som behövs för att deras behov av trygghet ska kunna tillgodoses.

Den första verksamheten som beskrivs nedan återger en sammanlagd bild av de förskolor som i denna granskning visade på styrkor inom de granskade områdena.

Den andra texten bygger på svagheter som observerades vid ett antal olika förskolor.

Det innebär att en och samma förskola sällan uppvisade alla dessa svagheter eller styrkor samtidigt.

”Vi har lyft fram barnens perspektiv”

Utmärkande för den välfungerande förskolan, där barnen ges tillräckligt med uppmärksamhet för att deras behov av trygghet ska kunna tillgodoses, är att barnen möts av tillgängliga och lyhörda vuxna. De vuxnas tillgänglighet och lyhördhet kommer till uttryck på flera olika sätt. Personalen arbetar ständigt med att vara nära, möta och förstå barnens behov av exempelvis tröst, bekräftelse eller uppmuntran. Det stora engagemanget i barnen gestaltar sig i en fysisk och psykisk närvaro i det barnen gör.

Den fysiska närheten lyfts av personalen som en grundläggande förutsättning för de små barnens trygghet. Därför tar sig personalen alltid tid att bemöta de yngsta barnens basala behov av tröst och stöd, genom att erbjuda barnen ett knä att sitta i eller lyfta upp de som är ledsna.

Men personalens närvaro och engagemang stannar aldrig vid den fysiska kontakten. Ett mentalt och emotionellt engagemang i barnens aktiviteter och upplevelser kännetecknar personalens arbete. Detta kommer till uttryck genom att personalen möter barnen med värme och empati, visar dem ömhet och svarar lyhört på deras kommunikation. I den ömsesidiga kommunikationen vuxna och barn emellan tas barnens avsikter, iakttagelser, viljor och intressen på största allvar. Personalen använder en vänlig och respektfull samtalsstil och de kommunicerar även med barnen genom ögonkontakt, vänliga miner och gester eller kroppsspråk. Det är påfallande att pedagogerna har roligt tillsammans med barnen, att stämningen är glädjefyllt och entusiastisk. De vuxna på förskolan interagerar med barnen på ett starkt närvarande sätt, de är en del i barnens lek genom att ta olika roller och bidra till att leken kan fortgå och utvecklas.

För att säkerställa att barnen vid samtliga aktiviteter och situationer under dagen får tillräcklig uppmärksamhet och tillsyn har förskolan utarbetat en tydlig struktur för sitt arbete. Strukturen inbegriper bland annat organisering av och ansvarsfördelning vid sådana moment under dagen såsom tambur- eller omsorgssituationer. I syfte att skaffa sig en god överblick över barnens interaktion och den fysiska miljön rör sig personalen ständigt mellan olika aktiviteter och platser. Därför uppmärksammar de ofta oroliga situationer i samspel mellan barnen eller riskfyllda områden i deras vistelsemiljö. Det ger dem goda möjligheter till att avvärja eventuella konflikter eller förebygga olyckor. När konfliktsituationer väl uppstår hjälper personalen barnen att lösa dessa genom att stötta och trösta de inblandade. Barnen möts av pedagoger som är intresserade av att förstå deras upplevelse av konflikten och de ges också strategier att lösa konflikter i framtiden.

Såväl huvudmannen, förskolechefen som personalen är medvetna om att arbetet i gruppen med att tillmötesgå barnens behov av uppmärksamhet och tillsyn är avhängigt en rad strukturella faktorer. Bland dessa återfinns barngruppens storlek och personaltätheten. Därför förs det en kontinuerlig dialog mellan personalen och förskolechefen samt mellan förskolechefen och

huvudmannen i syfte att anpassa gruppstorleken och personaltätheten till de aktuella behov som råder på förskolan.

”Personalen har inte den pedagogiska helhetssynen här”

Utmärkande för den förskola där barnen inte ges tillräckligt med uppmärksamhet för att deras behov av trygghet ska kunna tillgodoses är att barnen möts av delvis passiva vuxna. Personalen håller ett visst avstånd till barnen; även om de är fysiskt närvarande arbetar de inte aktivt för att närma sig och förstå barnens avsikter, intressen och behov. De befinner sig oftast i bakgrunden och iakttar, men engagerar sig sällan i det barnen gör.

Visserligen prioriterar personalen barnens behov av fysisk närhet och tröst, dock tenderar dessa stunder att vara kortvariga. Det förekommer även situationer i vardagen där de vuxna ignorerar barnens signaler om tröst eller bekräftelse. Ett psykiskt eller emotionellt engagemang i det som barnen uttrycker eller gör hör till undantagen på förskolan. Personalen antingen inte ser eller inte svarar på barnens initiativ och kommunikation. I stället för empati och ömhet möts barnen med ständiga korrigeringar och instruktioner, icke konstruktiva tillsägelser och förmaningar. Det händer även att personalen tilltalar barnen i ovänlig eller uppfordrande ton. På denna förskola är personalen ofta involverad i samtal med varandra om arbetsrelaterade eller personliga frågor eller i egna arbetsuppgifter av administrativ eller praktisk karaktär. Däremot tar de sällan en aktiv roll i barnens aktiviteter. Trots att barnen signalerar behov av stöd eller bekräftelse möts de av passiva pedagoger som snarare intar en övervakande roll än stödjer barnen i aktiviteter eller bidrar till att leken kan fortgå och utvecklas.

Personalen saknar en tydlig struktur för hur arbetet vid olika aktiviteter och situationer ska organiseras. De har inte heller resonerat kring hur ansvarfördelningen kring olika moment ser ut vilket ofta leder till oro och kaos bland både barnen och vuxna. Eftersom personalen inte regelbundet rör sig mellan olika aktiviteter och platser uppmärksammar de inte alltid oroliga situationer mellan barnen eller riskfyllda områden i den fysiska miljön. Därmed kan de inte heller förhindra och förebygga eventuella konflikter och olyckor. I de fall det uppstår en konfliktsituation mellan barnen har personalen oftast inte sett upprinnelsen till denna. Därför kan de inte heller hjälpa de inblandade att på ett ändamålsenligt sätt lösa situationen. Det händer också att barnen lämnas att själva lösa konflikter, fast de egentligen behöver stöd av en vuxen.

Även om huvudmannen, förskolechefen och personalen är medvetna om att det är barngruppens storlek och personaltäthet som sätter ramarna för verksamheten på förskolan, förs det sällan diskussioner kring dessa yttre faktorer. I stället utgår man från schablonmässiga nyckeltal för hur många barn och personal som anses vara lämpliga för en barngrupp.